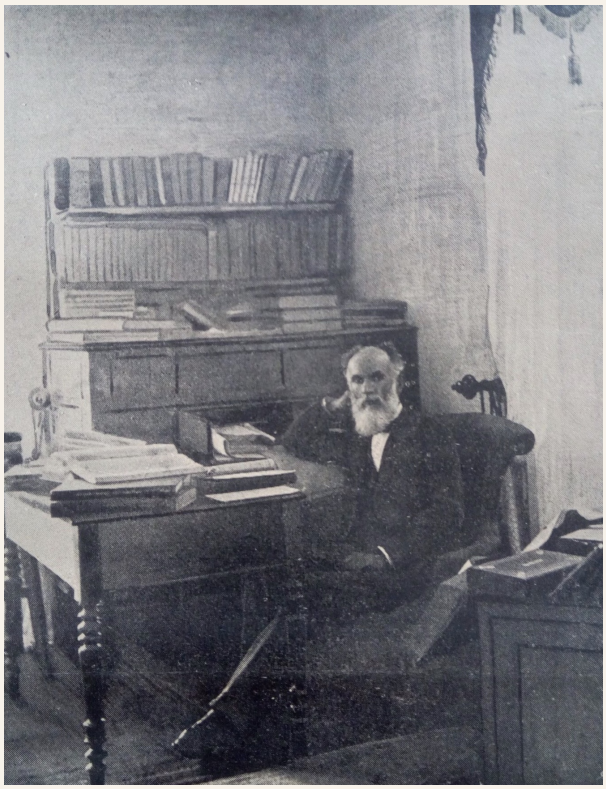
SAMI FRASHËRI

Arnavutluk: Neydi, Nedir, Ne Olacak?

Vatanı çevresini saran tehlikelerden kurtarmak üzerine düşünceler

Eksiksiz, görselli okuma baskısı

İlk yayım: Bükreş, 1899 · 2026

Dijital baskı: Valon Asani · valonasani.com · 2026

© 2026 Valon Asani; yalnızca haklarına sahip olduğu, hukuken korunabilir özgün katkılar için. Kaynaklar ve haklar: s. 4.

İçindekiler

I Arnavutluk neydi? 5

Pelasglar 5
İliryalılar ve Epirliler 9
Romalıların yönetimi altında Arnavutlar 11
Arnavutluk'un küçük krallıkları 14
İskender Bey döneminde Arnavutluk 16
Türklerin yönetimi altında Arnavutluk 18
Arnavutların milliyeti ve dili 21
Arnavutlar hep başkaları için, hiçbir zaman kendileri için 25

II Arnavutluk nedir? 29

Arnavutluk'un sınırları 29
Arnavutluk ülkesi 31
Arnavutluk'un halkı: Arnavutlar 33
Arnavutluk dışındaki Arnavutlar 36
Arnavutlar bugün ne durumda? 38
Arnavutların milliyeti 41
Arnavutluk'un tehlikeleri 43
Arnavutların dostları 48
Arnavutçanın yazılması 51
Arnavutların yoksulluğu ve Arnavutluk'un başsızlığı 55

III Arnavutluk ne olacak? 57

Arnavutluk olduğu gibi kalabilir mi? 57
Arnavutlar kendilerini ayakta tutup koruyabilir mi? 60
Arnavutluk'un kurtuluşu ya da yok oluşu Arnavutların elindedir 63
Besa ve birlik 65
Arnavutların amacı 68
Gelecekteki yönetim 69
Arnavutluk yönetiminin başı 72

Arnavutluk'un idari bölünüşü 74
İhtiyarlar Meclisi 75
Genel Meclis 77
Bakanlar 78
Ordu 79
Eğitim ve bilim 81
Bayındırlık işleri 83
Din işleri 86
Mali işler 88
Belediyeler 92
Sonuç 94

Metin ve kaynak notları **101**

Görseller ve kaynakları **104**

Paragraf başvuru dizini **107**

Bu baskı hakkında

Bu baskı, kaynak olarak seçilen Fletoret aktarımının 3 kısmını ve 36 bölümünü eksiksiz içerir. Büyük harf boyutu, geniş satır aralığı ve görsellerle düzenlenmiştir. Türkçe çeviri yenidir ve yapay zekâ desteğiyle hazırlanmıştır; onaylı bir akademik çeviri değildir. İnsan eliyle edebî ya da uzman incelemesinden geçtiği ileri sürülmez.

2015 PDF'sinde bulunmayan parçalar, başka dillerden geri çevrilmeden, eksiksiz Arnavutça aktarımdan alınmıştır. Kaynaklar arasındaki farklar kitabın sonunda açıklanır.

Görseller, kamu malı olduğu ya da CC0 kapsamında sunulduğu belgelenmiş kaynaklardan alınan editoryal eklerdir. ALBANIANA 2015 baskısının görselleri değildir ve özgün 1899 resimleri olarak gösterilmez. Kaynaklar ve hak bilgileri sonda sıralanır.

Tarihsel, dilbilimsel, dinî ve siyasi iddialar yazara ve dönemine aittir. Görseller görsel bağlam sunar; bu iddiaları doğrulamaz.

İçindekiler ve PDF yer imleri doğrudan bölümlere götürür. Okuma sayfalarını sade tutmak için paragraf başvuruları sonda toplanmıştır.

Yayıncı, kaynak ve haklar

Valon Asani tarafından yayımlanan dijital baskı · valonasani.com · 2026.

© 2026 Valon Asani; yalnızca bu baskıdaki, hukuken korunabilir olan ve hakları Valon Asani'ye ait bulunan özgün katkılar ölçüsünde.

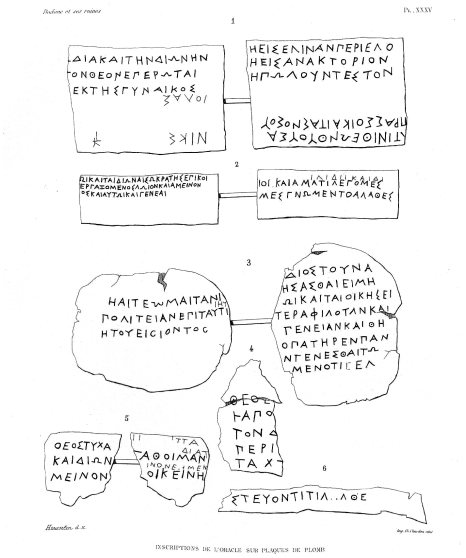
Özgün eser: Sami Frashëri, Shqipëria – ç'ka qënë, ç'është e ç'do të bëhetë? (1899). Metin kaynağı: Fletoret, https://fletoret.com/sami-frasheri/shqiperia/.

Bu baskı, Türkçeye çeviri için 2026 yılında yapay zekâ kullanılarak hazırlanmıştır. Uzmanlar tarafından incelenmemiştir; hatalar veya kaynak metinden sapmalar içerebilir. Akademik kullanım için kaynak metne başvurunuz.

1899 tarihli özgün metin, tamamen yapay zekâyla üretilmiş içerik veya üçüncü taraflara ait görseller üzerinde münhasır hak iddia edilmemektedir. Mevcut kaynak bildirimleri, lisanslar ve kamu malı nitelendirmeleri değişmeden kalır. Görsellerin kaynakları ve haklarına ilişkin bilgiler görsel künyelerinde yer almaktadır.

I Arnavutluk neydi?

Pelasglar

P02 · Constantin Carapanos'un Dodone et ses ruines adlı eserinde yayımlanan Dodona yazıtı çizimleri, 1878, levha 35. Eski edebî geleneklerde Pelasglarla ilişkilendirilen kutsal alanın incelenmesine temel olan maddi bulguları gösterir. Bu baskıya eklenmiş editoryal görsel.

Arnavutların yaşadığı bütün ülkeye Arnavutluk denir. Arnavutlar Avrupa milletlerinin en eskisidir. Görünüşe göre Asya'nın ortasından Avrupa'ya herkesten önce gelmiş, buraya duvarlı ev yapma bilgisini ve toprağı sürme, ekme, biçme sanatını getirmişlerdir. Çünkü Avrupa'da onlardan önce bulunan insanlar yabanıldı; ormanlarda ve mağaralarda yaşıyor, yabani meyvelerle ve av etiyle besleniyorlardı. Bu yüzden eski atalarımıza Arbënë denildi; biz Tosklar da n'yi r'ye çevirme alışkanlığımız uyarınca bu sözü, bugün de kullandığımız Arbërë biçimine dönüştürdük. Demek ki bu çok eski millete daha o zamanlar Arbënë ya da Arbân, yani tarlayı işleyenler, biçenler ve ekenler deniliyordu. Romalılar bu sözü Alban biçimine çevirdiler; ülkelerine de bugün Avrupalıların söylediği gibi Albania

dediler. Sonraki Yunanlar, l'yi yeniden r'ye çevirerek bize Arvanit dediler; Türkler de Yunancadaki bu sözden, bugün de bize verdikleri Arnaut adını çıkardılar. Fakat biz kendimiz Arbërë sözünü yalnızca milletimizin Lap da dediğimiz bir koluyla sınırladık. Bütün milletimiz Shqipëtar, ülkemiz de Shqipëri adını aldı. Bunlar, eski atalarımızın taptığı ve resmini bayrağımızda da taşıdığımız, Tanrı'nın kutsanmış kuşu kartalın adı shqipe'den türemiş sözlerdir. Ancak bu adın pek eski olmadığı, yahut başlangıçta herkese verilmediği anlaşılıyor. Çünkü Arnavutluk dışında, İtalya'da, Yunanistan'da ve başka yerlerde yaşayan kardeşlerimiz onu bilmez, kendilerine bugün de Arbërë derler.

Dünya, en eski atalarımıza Pelasg der. Bu ad, daha sonraki atalarımızdan kalmış bir sözdür; onlar kendilerinden önce gelenleri Plak ya da Pleq, yani ihtiyarlar diye adlandırırlardı. Her nasıl olursa olsun, bu kadar eski ve tarih için bu kadar önemli olan millet, kalabalık ve güçlüydü; bütün Doğu Avrupa'ya yayılmıştı. Balkan Yarımadası'nın tamamı, Tuna'nın ötesindeki Macaristan, Hırvatistan ve başka yerler, Yunanistan ve Küçük Asya'nın, yani Anadolu'nun bütün batı kesimleri Pelasgların, eski Arnavutların ülkesiydi. Bu Pelasgların bir kısmı Adriyatik Denizi'ni geçerek İtalya'ya gitti. Etrüskler, Latinler ve İtalya'nın başka milletleri Pelasg soyundandır. Daha sonra Helen ya da Yunan denilen küçük bir millet geldi; Pelasgları oralardan sürerek ya da onlarla karışarak Yunanistan'a, Ege Denizi'nin adalarına ve çevredeki kıyılara yerleşti. Ama bu ülkelere gelen Helenler de Pelasglarla aynı soydandı. Slavlar, Almanlar, Keltler ya da Galyalılar ve Asya'dan gelen başka milletler de böyledir; hepsine birden Aryan denir. Bu büyük aile Persleri, Hintleri

ve Asya'nın başka milletlerini de içine alır. Fakat bütün bunlar arasında biz Arnavutlara en yakın olanlar Latinlerdir. Bu yüzden dilimiz Latinceye ve ondan ayrılmış İtalyanca, Fransızca gibi dillere çok benzer.

Pelasgların güzel ve şiirli bir inancı vardı. Doğanın bütün belirtilerine ve gök cisimlerine inanır; güneşe, aya, büyük yıldızlara, göğe, bulutlara, rüzgâra, denize ve başka şeylere taparlardı. Şimşek, gök gürültüsü, yıldırım ve doğanın bütün belirtileri onların gözünde kutsaldı. Ateşe büyük saygı gösterir, bazı yerlerde onu hiç söndürmezlerdi. Ne yönetimde ne de dinde, her istediğini yapan tek bir kişinin hâkimiyetini isterlerdi; çok kişinin danışmasını ve meclisini severlerdi. Yunanların ve Latinlerin daha da genişletip süsledikleri bu inanç, bugün de Avrupa'da ve bütün uygar dünyada şairlerin inancıdır; çünkü şairler ihtiyaç duydukları güzelliği ve zevki onda bulurlar. Mitoloji denilen bu inanç, ilk atalarımız Pelasgların inancıdır.

Pelasglar, yaşadıkları yerlere göre birçok kola ve boya ayrılıyordu. Bunların en büyükleri ve en tanınmışları İliryalılar ya da Lirler (Dlirler, özgürler), Makedonlar, Traklar (Trashlar, iriler), Frigler ve başkalarıdır. İliryalılar Arnavutluk'ta ve kuzeyde bugün Bosna, Hersek, Karadağ, Hırvatistan, Dalmaçya ve benzeri adlar taşıyan yerlerde, Adriyatik'in sonuna ve Sava'nın ötesine kadar uzanan bölgelerdeydiler. Makedonlar ve Traklar Makedonya'da ve Trakya'da yaşardı. Frigler ise Asya'da, kıyılardan bugün Kızılırmak denilen Halys Irmağı'na kadar uzanan yerlerdeydi. İliryalıların Makedonlara, Trakların da Friglere çok yakın oldukları söylenir; fakat hepsi tek bir milletti ve birbirlerinin dilini anlıyorlardı.

Romalılar zamanına kadar bütün bu Pelasg milletleri yaşamlarını ve bütünlüklerini korudular. Makedonların eskiden beri oldukça güçlü bir krallığı vardı; bu krallık Filip zamanında çok büyüdü ve genişledi. Onun oğlu Büyük İskender de o zaman bilinen dünyanın çoğunu, Yunanistan'ı, Trakya'yı, Küçük Asya'yı, İran'ı, Hindistan'ı, Mısır'ı ve başka ülkeleri ele geçirdi; fakat İlirya'yı ve Epir'i, yani bugünkü Arnavutluk'u alamadı. İskender'in ölümünden sonra Makedonlar Asya'da, Mısır'da ve Avrupa'da birtakım krallıklar kurdular. Ama birlik olamadıkları, birçok kola ayrıldıkları ve birbirlerini yiyip öldürdükleri için uzun süre dayanamadılar. Az sonra büyük bir güçle ortaya çıkan Romalılara boyun eğdiler; Romalılar Makedonların bütün ülkelerini ve Makedonya'nın kendisini de aldılar.

Romalılar, savaşarak ve aralarına giren çeşitli milletlerle karışarak kaybolup yok olan Friglerin ve Trakların sonunu getirdi. Makedonya'da bunlardan bir kısmı hâlâ varlığını sürdürüyordu, fakat çok karışmıştı. Milattan sonra altıncı yüzyılda Tatar bir millet olan Bulgarlar ile Slav milletleri olan Sırplar ve Hırvatlar, sürüler halinde Balkan Yarımadası'na girdiler. Makedonya'nın da büyük kısmını kapladılar; Pelasgları oralardan sürdüler ya da onlarla karıştılar. Böylece, doğrudan atalarımız olan İliryalılar dışında Makedonlar, Traklar, Frigler ve Pelasgların diğer kolları ortadan kayboldu.

I / Arnavutluk neydi?

İliryalılar ve Epirliler

P03 · ‘İlirya tipi’ tunç miğfer, MÖ beşinci yüzyıl ya da dördüncü yüzyılın başı; The Met, 2006.221. Müze nesneyi Yunan olarak sınıflandırır. Tipin adı, onu taşıyanın etnik kimliğini değil, donanım biçimini anlatır. Bu baskıya eklenmiş editoryal görsel.

Eski İlirya, Arnavutluk’un tamamını kapsamıyordu; çünkü güneyde Vyosa Irmağı’nın aşağısına inmiyordu. Ama kuzeyde çok daha büyüktü: Söylediğimiz gibi Bosna’yı ve başka ülkeleri de içine alarak Sava’ya ve Adriyatik’in sonuna kadar uzanıyordu. Vyosa’dan Ambrakya, yani Arta Körfezi’ne kadar uzanan, bugünkü Tosk bölgesinin güney parçasına Epir deniyordu. Bu, aşağı kıyıların yerlilerinin ülkeyi anarken kullandığı Arnavutça bir sözdür: Ipërë, Hipërë ya da Sipërë, yani yukarısı. Ticaret için oraya gelen Yunanlar bu adı onlardan işittiler. İlirya’nın krallığı ayrı, Epir’inki ayrıydı. Fakat İliryalılar da Epirliler de bu krallıklara bütünüyle bağlı ve boyun eğmiş değillerdi. Çok sayıda kola ve boya ayrılmışlardı; her biri kendi ileri

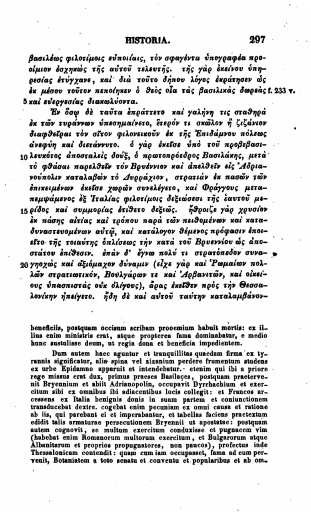
gelenlerinin ve ihtiyarlarının meclisince yönetiliyordu. Bu meclislere Plakoni ya da Pleqësi denirdi.

Tarihin oldukça uygar olduğunu bildirdiği bu iki krallıktan birtakım güçlü ve ünlü hükümdarlar çıktı: Romalıları yenen ve Yunanistan'ı alan Epir Kralı Pyrrhos ya da Burri; Romalılara karşı bunca zaman yiğitçe direnen İlirya Kraliçesi Teuta ile oğlu Gentius gibi.

Eski Yunan yazarlarının anlattığına göre İliryalılar ve onlardan hiçbir bakımdan ayrılmayan Epirliler, bugünkü Arnavutlar gibi yaşar ve onlara hiç farklılık göstermeden benzerlerdi; bugün bizim konuştuğumuz dili konuşurlardı.

I / Arnavutluk neydi?

Romalıların yönetimi altında Arnavutlar

HISTORIA. 297

βασιλέως φιλοτίμους εὐπουίας, τὸν σφαγέντα ὑπογραφὰ προοίμιον ἐσχηκὼς τῆς αὐτοῦ τελευτῆς. τῆς γὰρ ἐκείνου ὑπηρεσίας ἐτύγχανε, καὶ διὰ τοῦτο δῆμον λόγος ἐκράτησεν ὡς ἐκ μέσου τοῦτον πεποίηκεν ὁ θεὸς οἷα τὰς βασιλικὰς ἀφορὰς f. 233 v.
καὶ εὐεργεσίας διακωλύοντα.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο καὶ γαλήνη τις σταθερὰ ἐκ τῶν τυράννων ὑπεσημαίνετο, ἱκετῶν τι σκῶλον ἢ ζιζάνιον διαφθεῖραι τὸν σῖτον φιλονεικούντων ἐκ τῆς Ἐπιδάμνου πόλεως ἀνεφύη καὶ διετάνυσε. ἦ γὰρ ἐκείνη ὑπὸ τοῦ πρηβεύοντος Λευκίου ἀποστολὰς δοὺς, ἃ πρωτοστάτης Παυλίνης, μετὰ τὸ φθάσαι παραδοῦναι τὸν Βρυέντιον καὶ ἀπελθεῖν εἰς Ἀδριανούπολιν καταλαβὼν τὸ Δυρράχιον, στρατιὰν ἐκ πασῶν τῶν ἐπικειμένων ἐκείνῃ χωρῶν συνάλγησε, καὶ Θρᾴττους μεταπεμψάμενος ἐξ Ἰταλίας φιλοτίμως δεξάσθαι τῆς ἑαυτοῦ μεθόδου καὶ συμμορίας ἐκείνου δεξιῶς. ἤθροιζε γὰρ χρυσὸν ἐκ πάσης αἰτίας καὶ τρόπου παρὰ τῶν πειθομένων καὶ καταδυναστευομένων αὐτῷ, καὶ κατάλογον θέμενος πρόφασιν ἐποιεῖτο τῆς τυραννίδος ἐπιλύσας τὴν κατὰ τοῦ Βρυεντίου ὡς ἀνασπάσων ἐπιθέσιν. ἐπὶ δ' ἔργοις πολύ τι στρατόπεδον συνα-

beneficiis, postquam occiisum scribam prooemium habuit mortis: ex illius enim ministeria crevi, atque propterea fama dominabatur, o modio hanc eustulisse deum, ut regia dona et beneficia impedientem.

Dum autem haec agnoitur et tranquillitas quaedam firma ex tyrannis significatur, alio spina vel zizanium perdere frumentum studens ex urbe Epidamno apparuit et intendebatur. etenim qui ibi a priore rege missus erat dux, primus praeses Basilaces, postquam praeservavit Bryennium et abiit Adrianopolin, occupavit Dyrrhachium et exercitum alibi ex omnibus ibi adiacentibus locis collegit: et Thraces arcessens ex Italia benigne donis in suum partem et coniunctionem transdocbat dextre. congebat enim pecuniam ex omni causa et ratione ab iis, qui parebant ei et imperabatur, et tabellas faciens praetextum edidit talis armaturae persecutionem Bryennii ut apostatae: postquam autem cognovit, se multum exercitum conduxisse et pugnacem vim (habebat enim Romanorum multorum exercitum, et Bulgarorum atque Albanitarum et proprios propugnatores, non paucos), profectus inde Thessalonicam contendit: quam cum iam occupasset, fama ad eum pervenit, Botaniatem a toto senatu et convenu et popularibus ex ab om-

P04 · Attaleiates, 1078 olaylarını anlatırken Basilakes'in birlikleri arasında Arbanitai adını anar. Burada Bekker'in 1853 baskısının 297. sayfası, Latince çevirinin üzerinde Yunanca metinle gösterilir; bu bir on birinci yüzyıl el yazması değildir. Bu baskıya eklenmiş editoryal görsel.

İliryalılar ve Epirliler Romalılara uzun süre direndiler. Sonunda Romalıların büyük gücü ve sayıca üstünlüğü, boyun eğdirdikleri nice başka millet gibi onları da yendi. Epir o sırada Makedonya ile birleşmişti. Çok uzun süre direndikleri ve Roma ordusunun komutanı Paulus Aemilius'un askerlerinden birçoğunu öldürdükleri için, bu vahşi ve taş yürekli adam Tosk bölgesinde seksen şehri yıkıp binlerce köleyi Roma'ya götürdü!

İliryalıların ve Epirlilerin özgürlüğü böylece kayboldu; bu ülkeler, yani Arnavutluk, Romalıların buyruğu altına girdi. Ama Arnavutlar, yenilmelerine ve öldürülmelerine rağmen boyun eğmediler, köle olmadılar. Kendi ülkelerinde yine ve

her zaman efendi olarak kaldılar; Romalıların ülke üzerindeki hâkimiyeti yalnızca addan ibaretti. Arnavutluk'ta biraz güç kazanmak için birtakım Roma kolonileri getirip ülkenin sağlam mevkilerine yerleştirmişlerdi. Bugün de ülkemizde bulunan Ulahlar ya da Çınçarlar bu kolonilerin soyundandır. Asker sevki ve ticaret için Dıraç'tan Selanik'e kadar yaptıkları, Arnavutça e gjatë, yani uzun sözünden hareketle Ignatius adını verdikleri uzun yolu bile güçlükle koruyorlardı. İlirya ve Epir krallıklarının yerini Roma İmparatorluğu almıştı; ama Arnavutları öteden beri olduğu gibi yine kendi ileri gelenleri ve ihtiyar meclisleri yönetiyordu.

Romalıların yönetimi altında Arnavutluk böyleydi ve Arnavutlar böyle yaşıyordu. Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca Arnavutluk, merkezi Konstantinopolis'te olan Doğu İmparatorluğu'na düştü. Konstantinopolis hükümdarları altında da Arnavutlar neredeyse özgürdüler ve kendi kendilerini yönetiyorlardı. Ülkelerinde köle değil, efendiydiler. O zamanlarda Hıristiyanlık da Arnavutluk'a girdi; kısa sürede bütün Arnavutlar Hıristiyan oldu, fakat eski huylarını ve geleneklerini değiştirmediler.

Konstantinopolis İmparatorluğu zayıfladıkça Arnavutların gücü ve özgürlüğü artıyordu. Fakat milattan sonra yedinci yüzyılda Slav ve Bulgar kitleleri kuzeyden ve doğudan saldırarak Bizans topraklarına rızayla ya da zorla girdiler. Bunlardan Sırplar İlirya'nın kuzey ülkelerini, yani Bosna'yı, Hersek'i, Dalmaçya'yı, Karadağ'ı ve Sırbistan'ı doldurdular; Slavlarla karışmış Bulgarlar da Makedonya'yı ele geçirdi. Makedonya'daki Arnavutlar kuzeye ve batıya, Arnavutluk dağlarına çekildiler. Yukarı İlirya'dakiler ise ülkelerinden

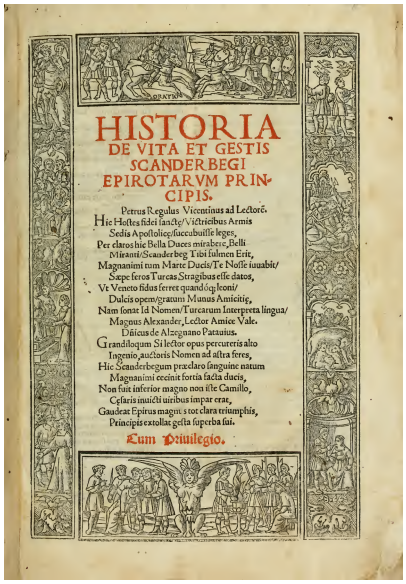
pek ayrılmadılar; ama o kadar çok Slavla karıştılar ki dillerini kaybedip Sırpça konuşmaya başladılar. Bu yüzden Boşnakların, Herseklilerin, Dalmaçyalıların ve Karadağlıların Slavdan çok Arnavut olduklarını söyleyebiliriz. Damarlarında çok Arnavut kanı vardır. Boyları, yüzleri, âdetleri, şarkıları, dansları ve her şeyleri onları, o boya ve o yüze sahip olmayan öteki Slavlardan çok biz Arnavutlara yaklaştırır. Ama bugün Sırpça konuştukları için Arnavut değil, Slav sayılırlar; çünkü milletleri ayırt etmenin ilk işareti dildir.

İşte bu yolla İlirya'nın yarısı ile Makedonya'nın yarısı Arnavutluk'tan ayrılıp Slav ülkesi oldu. Arnavutluk ise İlirya'nın güney yarısını, Makedonya'nın yarısını, yani kuzey ve batı kesimlerini ve Epir'in tamamını kapsayan küçük bir ülke olarak kaldı.

Roma ve Bizans dönemlerinde İlirya, Makedonya ve Epir adları bırakılıp unutuldu. Söylediğimiz biçimde geriye kalan Arnavutluk, dünyada Arnavutça Arbëni adından gelen Albania adıyla anılmaya başladı. O zamandan bu yana Arnavutluk sınır değiştirmedi; Berlin Kongresi'nden sonra Sırbistan'a ve Karadağ'a verilen Vranje, Leskovac, Kurşunlu, Ülgün ve benzeri birkaç yer dışında bugün de aynı ülkedir. Bu yerlerin çoğunda Arnavutlar göç ederek büyük bir hata yaptılar ve ülkelerini sonsuza kadar Slavlara bıraktılar. Ülgün bunun dışındadır: O her zaman Arnavutluk'tu ve öyledir; kuşkusuz bir gün geri dönüp Arnavutluk'la birleşecektir.

I / Arnavutluk neydi?

Arnavutluk’un küçük krallıkları

HISTORIA
DE VITA ET GESTIS SCANDERBEGI EPIROTARVM PRINCIPIS.
Petrus Regulus Vicentinus ad Lectorē.
Hic Hostes fidei sanctę/ victricibus Armis
Sedia Apostolicę/ sucubuisse leges,
Per claros hic Bella Duces mirabere, Belli
Miranti/ Scanderbeg Tibi fulmen Erit,
Magnanimi tum Marte Ducis/ Te Hoste iuuabit/
Sæpe feros Turcas, Stragibus esse datos,
Vt Veneto fidus ferret quandóq; Ioni/
Dulcis opem/ gratum Munus Amicitię,
Nam sonat Id Nomen/ Turcarum Interpreta lingua/
Magnus Alexander, Lector Amice Vale.
Dūcus de Alzegnano Patauius.
Grandiloqum Si lector opus percurreris alto
Ingenio, auctoris Nomen ad astra feres,
Hic Scanderbegum præclaro sanguine natum
Magnanimi eccinit fortia facta ducis,
Non fuit inferior magno non ille Camillo,
Cęsaris inuicti uiribus impar erat,
Gaudeat Epirus magni s tot clara triumphis,
Principis extollat gesta superba sui.
Cum Priuilegio.

P05 · Marin Barleti’nin Historia de vita et gestis Scanderbegi Epirotarum principis adlı eserinin başlık sayfası, Roma, yaklaşık 1508-1510. Bu yaşamöyküsü, İskender Bey’in ölümünden yaklaşık kırk yıl sonra Avrupa’daki ününün oluşmasına katkıda bulundu. Bu baskıya eklenmiş editoryal görsel.

Bizans’ın son dönemlerinde, zayıflayıp ne ülkelerini yönetmeye ne de düşmanlara karşı durmaya gücü kaldığında, başka her yerde olduğu gibi Arnavutluk’ta da birtakım krallıklar ortaya çıkmıştı. Arnavutluk’un deniz kıyısındaki birçok yerini de Venedik Cumhuriyeti ele geçirmişti. O sırada Arnavutluk’ta ortaya çıkan küçük hükümdarların kimi öz Arnavut, kimi de yabancı kökenli olup Arnavutlaşmıştı. Birinci grupta, Kruya’da, içinden büyük rahmetli İskender Bey’in çıktığı Kastrioti ailesi, Arta’da Topia ailesi ve başkaları vardı. İkinci grupta ise İşkodra dağlarında Dukagjini ailesi, Myzeqe’de Muzaka ailesi ve başkaları bulunuyordu.

Arnavutluk böylece birçok parçaya ayrılmıştı; bunların hepsine küçük krallık diyemeyiz. En büyüklerine bu ad verilebilir; küçükleri ise imparatorluğun güçsüzlüğü yüzünden kendi başlarına ve buyruksuz kalmış beylikler ve derebeyliklerdi. Bu parçalar arasında ayrılık, çekişme ve iç savaş hiç eksik olmuyordu.

Türkler ortaya çıkıp Asya'dan Avrupa'ya geçerek Balkan Yarımadası'nın ülkelerini birbiri ardından almaya başladıklarında Arnavutluk böyle bölünmüş ve parçalanmıştı. Türkler, Arnavutluk'u yöneten bu beyleri birer birer yenmeye başladılar. Kimini ülkesinden büsbütün sürdüler; kimini de boyun eğdirdikten sonra yerinde bıraktılar. Böyle boyun eğenlerden biri, İskender Bey'in babası Jan Kastrioti idi. O, sevgili dört oğlunu Sultan Murad'a rehin vermek zorunda kaldı; bunların en küçüğü, İskender Bey adıyla tanınan Gjergj Kastrioti'ydi.

I / Arnavutluk neydi?

İskender Bey döneminde Arnavutluk

P06 · Barleti'nin on altıncı yüzyıl başındaki yaşamöyküsünde yer alan, İskender Bey'in ölümünden sonra yapılmış ağaç baskı portresi. Onun erken görsel alımlanışını gösterir; fotoğraf ya da yaşarken yapıldığı kesin olarak belirlenmiş bir portre değildir. Bu baskıya eklenmiş editoryal görsel.

Tarihin cesarette, savaş bilgisinde, kuvvette, bilgide, doğru düşüncede, insanlıkta, yürek yumuşaklığında ve ruh yüceliğinde bir benzerini ya da dengini gösteremediği İskender Bey; Arnavutluk'a şeref vermiş ve sonsuza kadar şeref verecek olan İskender Bey, bu eşsiz adam, Türklerin eline düştüğünde henüz bir çocuktu ve sultanın sarayında büyüdü. Daha yanaklarında tüy bitmeden Türk ordusunda bütün dünyayı hayrete düşüren yiğitlikler gösteriyor ve işler başarıyordu. Nereye gitse kazanıyor, kimse karşısında duramıyordu.

İskender Bey Türkler için savaşmaya gittiği Suriye'den döndüğünde, babasının öldüğünü bizzat sultanın ağzından

duydu. Babasının sultanla yaptığı anlaşma ve verdiği söz gereği, oğullarından birinin babasının tahtına oturmak üzere Kruya'ya gitmesi gerekiyordu. Ama İskender Bey, babasının ölümüyle birlikte üç kardeşinin de öldüğünü öğrendi. Üçünün böyle birden ölmesi Tanrı'nın işi olamazdı. Arnavut yiğidi, zavallı kardeşlerinin başına geleni ve aynı şeyin kendi başına da geleceğini anlayamayacak kadar akılsız değildi. Gerçekten de o günden sonra efendisi onu öldürülsün diye çetin, tehlikeli savaşlara ve çarpışmalara göndermeye başladı. Çünkü onu açıkça öldürmekten, cesareti ve iyi yürekliliği yüzünden İskender Bey'i pek seven Türk askerleri nedeniyle korkuyordu.

Bu yüzden İskender Bey, hem kendisini hem de yüreğinde hasretini duyduğu vatanını kurtarmak için kaçıp Arnavutluk'a gidebileceği bir fırsat bekliyordu. Aradığı fırsatı çok beklemeden buldu; Kruya'ya gitti, Türkleri oradan çıkardı ve babasının tahtına oturdu. Arnavutluk'un bütün beyleri ve ileri gelenleri Kruya'da toplandılar. Söz birliği ve anlaşma yaptılar; vatanın kurtuluşu için mücadele etmeye ve ölmeye ant içtiler. Hepsi İskender Bey'i başları ve hükümdarları olarak tanıdı.

Arnavutluk böylece ilk kez İskender Bey gibi yiğit ve yetenekli bir hükümdarın yönetiminde tek krallıkta birleşti. Türkler Arnavutluk'u yeniden almak için hemen büyük ordular gönderdiler. Fakat İskender Bey Arnavutlarla birlikte onlara yiğitçe karşı duruyor, az sayıda yoldaşıyla binlerce Türkün üzerine doğan gibi atılıyor, Sultan Murad'ın ve Mehmed'in bütün ordularını parçalıyor, Türklerin yüreklerine korku ve dehşet salıyordu.

İskender Bey, Arnavutlarla birlikte kırk küsur yıl böyle direndi; düşmanları öldürüp yere serdi, Arnavutluk'u yenilmemiş ve boyun eğmemiş olarak tuttu. O zamanki bütün Avrupa devletleri İskender Bey'e umut bağlamış, Avrupa'nın kurtuluşunu Arnavutlardan bekliyordu. Ama onlar İskender Bey gibi yiğit ve mert değillerdi; Arnavutların sözlerine bağlılığı da onlarda yoktu. Macarlar ve Papa, İskender Bey'i birçok kez ateşin içine atıp sonra geri çekiliyor, onu yalnız bırakarak uzaktan seyrediyorlardı. Buna rağmen İskender Bey direndi ve dayandı. Bu adam yaşadığı sürece Arnavutluk özgürlüğünü şerefle korudu. Fakat İskender Bey'in ölümüyle Arnavutluk Türklerin eline düştü.

I / Arnavutluk neydi?

Türklerin yönetimi altında Arnavutluk

İskender Bey'den ve onun döneminden sonra Arnavutluk Türkiye İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. Bu adamın dönemi, bütünüyle savaş ve kan içinde geçmiş olsa da ülkemizin bütün dönemleri arasında en güzel ve en kutlu olanıdır. Çünkü ülkemiz yalnız o zaman özgür bir yönetim altında bütünüyle birleşti. O sırada büyük krallıkların bile karşı koyamadığı Türklere direnmesi sayesinde adı bütün dünyada büyük bir şerefle duyuldu. İşte bu rahmetli adamın döneminden sonra, diyoruz, Arnavutluk Türkiye İmparatorluğu'nun bir parçası oldu.

Yiğit ve savaşçı insanlar olan Arnavutlar, öteden beri savaşa büyük istek duymuş, savaşı kendileri için bir iş ve kazanç saymışlardır. Ellerinde silahla Avrupa'nın her tarafına gider, hangi tarafı tutarlarsa onu kazandırırlardı. Bu eski âdetlerine uyarak Asya'ya da geçmiş, Türklerin hizmetine girmiş ve onlara silahlarıyla, cesaretleriyle yardım etmişlerdi. Çelebi Sultan Mehmed'i Timur'un, yani Timur Leng'in ordusunun ortasından çıkaran; kendi canını büyük tehlikeye atarak, onu birçok kez sırtında taşıyarak ve dilenerek binlerce tehlikeden kurtaran yiğit ve çok sadık Bayezid Paşa da Arnavuttu. Bu sultanın hayatını kurtaran Bayezid Paşa olmasaydı Türk devleti ve Osmanlı hanedanı sonsuza kadar yok olup gidecekti. Arnavutluk Türklerin eline geçmeden çok önce Türk ordusunda büyük yiğitlikler ve önemli hizmetler göstermiş daha nice paşa ve büyük adam da onun gibi Arnavuttu.

Böylece Arnavutlar, daha Arnavutluk Türklerin eline düşmeden Türklerin dinini benimsemeye ve Müslüman olmaya başlamışlardı. Fakat Türkler Arnavutluk'un efendisi olunca din değiştirme çok daha fazla arttı. Arnavutluk'un her yanında, "Kılıç neredeyse din de oradadır" diyerek galiplerin dinini almaya başladılar. Arnavutların bir özelliği, bir dinden çabuk usanıp her zaman onu değiştirmek istemeleridir. Türklerin kendi dinlerinden olmayanlara itibar etmediklerini de görünce bu dini almakta tereddüt etmediler. Fakat Hıristiyan kalanlar da başka milletler gibi boyun eğip reaya olmadılar. Silahlarını ve şereflerini korudular; onlar da savaşa gittiler ve Müslüman kardeşleriyle birlikte Türkiye'nin düşmanlarına karşı dövüştüler.

Türkiye İmparatorluğu'nun istediği işler onların tabiatına uygun düştü. Bitmeyen savaşlar, at üstünde oyunlar ve koşular, yağmalar, öldürmeler, kesip biçmeler ve Türklerin istediği bu tür işler, Arnavutların da sevdiği işlerdi. Türkler Arnavutlarda güçlü ve güvenilir bir savaş arkadaşı buldular. Arnavutlar da Türklerde, gönüllerinin istediği her şeyi yapmak için önlerine geniş ve engelsiz bir alan açan bir efendi buldular.

Türkler döneminde Arnavutluk her zamankinden daha zengin ve bolluk içinde oldu. Çünkü Arnavutlar Türklerle birlikte dünyanın her tarafına akın ediyor; altın, gümüş, değerli silahlar ve Arabistan'ın, Mısır'ın, Kürdistan'ın, Macaristan'ın ve başka ülkelerin güzel atlarıyla yüklü dönüyorlardı. Türklerden daha yiğit ve daha becerikli oldukları için en büyük, en şerefli makamlara da yükseliyor ve Türklerin kendisinden daha çok itibar görüyorlardı. Yalnız sadrazam, yani büyük vezir olmuş Arnavutların sayısı yaklaşık 25'tir. Bu makama oturanların en iyileri ve en ünlüleri de Arnavuttur.

Arnavutluk'a ise zaten hiçbir zaman yabancı gelmezdi. Arnavutluk'u yöneten küçük büyük herkes, istisnasız ve her zaman Arnavuttu. Arnavutluk'un Arnavutlar tarafından, kendi âdetleriyle kendi kendini yönettiğini söyleyebiliriz. Türklere en ufak ölçüde boyun eğmiş değildi; savaşta döktüğü kan dışında hiçbir şey ödemezdi. O kanın karşılığı da kendisine çok yüksek bir bedelle ödenir ve ödüllendirilirdi.

Arnavutları Türklerle birbirine bağlayan sebep budur. Arnavutlar Türklerde istediklerini buluyordu: mal, şeref,

silah, at, diledikleri kadar yağma ve ihtiyaç duydukları kadar özgürlük. Türkler de Arnavutlarda istediklerini buluyordu: yiğitlik, sadakat ve esirgenmeden dökülen kan.

İşler Tanzimat dönemine kadar böyleydi. O zamandan sonra nasıl değiştiğini aşağıda göreceğiz.

I / Arnavutluk neydi?

Arnavutların milliyeti ve dili

P07 · Gjon Buzuku'nun Meshari'sinden bir sayfa, 1555; günümüze ulaşmış, kayda değer uzunlukta metin içeren en eski Arnavutça basılı kitap. Görsel, özgün sayfayı modern bir tarih kitabı üzerinden aktarır. Bu baskıya eklenmiş editoryal görsel.

Arnavutlar yeryüzünün en eski ve en güzel dillerinden birini konuşurlar. Arnavutçanın yaşıtı ve kardeşi olan diller binlerce yıldır kaybolmuş, dünyanın hiçbir yerinde konuşulmaz olmuştur; onların yerine torunları ve torunlarının çocukları kullanılmaktadır. Arnavutça eski Yunancanın, Latincenin, eski Hindistan'ın dili Sanskritçenin, eski İran'ın dili Zendcenin, Keltçenin, Tötoncanın ve

benzerlerinin yaşıtıdır. Fakat saydığımız bu dillerden bazıları Arnavutçanın küçük kardeşleri, ondan çok daha genç diller oldukları halde, diyorum, bin ya da binlerce yıldır artık konuşulmamaktadır. Yalnızca birtakım eski kitapların sayfalarında yaşarlar. Bunlara ölü diller denir; oysa onlardan daha eski olan dilimiz Arnavutça canlıdır, bugün de Pelasglar zamanındaki gibi konuşulmaktadır.

Pelasgların Avrupa'daki Aryan milletlerin en eskisi olduğunda şüphe yoktur. Çok eski oldukları için bize masal gibi görünen bu Pelasgların bugün bizim konuştuğumuz dili konuştuklarını açıkça gösteren pek çok işaret ve kanıtımız vardır. Pelasgların taptığı ve Yunanlarla Romalıların mitolojisinin onlardan aldığı tanrı adları, tarihin bize sakladığı birçok başka söz, yer adları ve benzerleri, öz Arnavutça sözcükler olarak görünür. Bunlar, Pelasgların binlerce yıl önce bugün bizim konuştuğumuz dili neredeyse hiç değişmeden, yahut o kadar az değişiklikle konuştuklarını gösterir ki bugün bir Pelasg ortaya çıksa, bir Gegin bir Toskla ya da bir Çamın bir Goralıyla konuştuğu gibi onunla konuşabilirdik.

Arnavutçanın dilbilgisi, kelimelerin bu kadar çok biçimde çekimi, tanımlıkların ve zamirlerin inceliği, bugünkü dillerin hiçbirinde bulunmayan ve eski dillerde bile bu kadar kusursuz ve bol olmayan başka güzellikleri; bütün bunlar, Arnavutçanın çok eski bir dil olduğunu, çok eski ve efsanevi çağlardan kalıp o zamanki biçimini bozulmadan, değişmeden koruduğunu gösterir.

Milliyetin işareti dildir; her millet dili sayesinde varlığını sürdürür. Kendi dilini unutup ya da bırakıp başka bir dili

konuşan insanlar, zamanla dilini konuştukları milletin insanları olur ve kendi milliyetlerinden çıkarlar. Yok olmuş bunca milletin bütün insanlarının öldüğünü ya da öldürüldüğünü sanmayın. Asla! Başka milletlerle karıştılar, onların dilini aldılar ve onlardan ayırt edilemez hale geldiler.

Makedonlar, Traklar, Frigler, Yukarı İliryalılar ve Pelasg, yani bizim gibi Arnavut olan nice başka topluluk işte böyle yok oldu. Bugün artık yoklar; dillerini kaybederek silinip unutuldular. Fakat bugün Arnavutluk denilen yerlerin Arnavutları dillerini çok iyi korudular. Böylece masallardaki Pelasgların eski dili o küçücük ülkede bugün de konuşulmaktadır.

Arnavutlar bunca vahşi çağın arasından dillerini nasıl eksiksiz ve bozulmadan koruyabildiler? Büyük özenle yazıya geçirilmiş ve işlenmiş diller başka dil sayılacak kadar bozulup değişirken, yazısı ve kitapları olmayan, okullarda yazılıp okunmayan Arnavutça nasıl bozulmadan, değişmeden kaldı? Bu soruların cevabı çok kolaydır: Arnavutlar dillerini ve milliyetlerini yazıyla, bilgiyle ya da uygarlıkla korumadılar. Onları yalnızca özgürlükle, her zaman yalnız ve kendi başlarına kalarak, başkalarıyla karışmayarak, yabancıları ülkelerine sokmayarak korudular. Bütün dünyadan, bilgiden, uygarlıktan, ticaretten uzak durmak, kısacası dağlarda yabanıl insanlar gibi yaşamak Arnavutların dilini ve milliyetini koruyup kurtardı.

Arnavutlar kendi dillerini yazıp okumayı nasıl hiç düşünmediler? Bu büyük bir şaşkınlık konusudur. Eski Pelasgların ve İliryalıların küçük, dağınık kollarını ve

boylarını kastetmiyoruz. Çünkü onlar dağlarda yabanıl insanlar gibi yaşarken buna bir ihtiyaç görmüyor, böyle bir şeyi hiç düşünmüyorlardı. Ama düzenli bir krallığı olan Makedonlar, Epir'de Pyrrhos'un, İlirya'da Teuta'nın krallıkları kendi dillerinde yazmaya nasıl ihtiyaç duymadılar? Makedonya'yı büyütmeye ve Yunanistan'ı ele geçirmeye çalışan Filip, kendi dilini de Yunanca gibi yazılı bir dil haline getirmeyi nasıl istemedi? İskender'in vakti olmadı diyelim. Peki İskenderiye'de Yunanların bilimini ve dilini canlandıran Ptolemaioslar, Asya ve Mısır milletlerinin her birinin kendi dilini yazdığını gördükleri halde, kendi dilleri için bir alfabe yapmayı bir kez olsun nasıl düşünmediler? Romalılar da Yunanca öğreniyor, felsefeyi ve bütün bilimleri bu dilde okuyorlardı. Ama kendi dilleri Latince için de yazı meydana getirmiş, pek çok şeyi o dilde yazıp okumuşlardı.

Arnavutluk üzerine birçok doğru şey yazmış olan büyük Alman dilbilimci Doktor Hahn, Arnavutluk'un bir tarafında Fenike harflerine çok benzeyen, onlardan alınmış görünen ama onların aynısı olmayan harflerle Arnavutça yazılmış bir taş buldu. Fakat bu harfler başka yerde görülmediği gibi Arnavutluk'ta kullanılmış oldukları da bilinmiyor. Küçük Asya'da Ankara yakınlarında Yunan harfleriyle yazılmış birtakım mezarlar ve başka taşlarla, İtalya'nın Etrurya bölgesinde Latin harfleriyle yazılmış başka taşların dili ne Yunanca ne de Latincedir. Bunlar, Pelasg yani Arnavut olan eski Frigler ve Etrüskler tarafından Arnavutça yazılmış görünmektedir. Fakat bunlar da az sayıda ve tek tek örneklerdir. Anlaşılıyor ki Arnavutlar eskiden de, daha yakın zamanlarda kimisinin Arap, kimisinin Yunan, kimisinin

Latin harfleriyle yazdığı gibi, bildikleri harflerle ara sıra kendi dillerinde yazmışlardır. Bunlar az sayıda örnektir. Arnavutlar kendi dillerini yazmak için bir alfabe düzenlemeyi hiçbir zaman düşünmemiş, Arnavutça bizim zamanımıza kadar yazısız bir dil olarak kalmıştır.

I / Arnavutluk neydi?

Arnavutlar hep başkaları için, hiçbir zaman kendileri için

Yukarıda söylediğimiz gibi Arnavutlar her zaman öldürülmüş, mücadele etmiş ve kanlarıyla yeryüzünün bütün yüzünü sulamışlardır. Ama Arnavutların kanından başkaları yararlanmış, Arnavutluk hiçbir iyilik görmemiştir. Birçok Arnavut bilimde ve başka alanlarda sivrilmiş, kendini göstermiştir; fakat onlarla Arnavutlar ve Arnavutluk değil, başkaları övünmektedir.

Yunanlar Pyrrhos ve İskender'le övünür, onları Yunan sayarlar. Cesaretleriyle kısa sürede bütün dünyayı ele geçiren Makedonlar Arnavutluk'a hiçbir yarar getirmedi. Düşmanları olan Yunanlar arkalarına takılıp çevrelerini sardılar; Makedonların döktüğü kandan onlar yararlandılar. Çünkü Makedonlar fethettikleri bütün ülkelere kendi dilleri Arnavutçayı değil, Yunanların dilini ve uygarlığını yaydılar. Dünyanın çoğu bugün bile Makedonları Yunan sanır. Gerçekten Makedonlar olmasaydı Yunan dili ve uygarlığı bugünkü ününe hiçbir zaman kavuşamazdı; belki de kaybolup büsbütün unutulurdu. Çünkü Yunan dilini ve uygarlığını yeryüzünün her tarafına yayan ve duyuran,

İskenderiye okulu ile Ptolemaioslar döneminde Mısır'da yetişen bilginlerdi. Çamerya'dan öz Arnavut olan Ptolemaioslar ve bütün Makedonlar kendi dilleri Arnavutçayı unutulmuş ve tanınmamış halde bir yana bırakıp, Makedonların aleyhinde bunca konuşmuş Demosthenes'in dili Yunancayı öne çıkardılar.

Yunanlardan sonra Romalılar geldi; onlar da Arnavutlardan çok yararlandılar. Arnavutların yiğitliği ve zekâsı kendi şanlarına değil, Romalıların şanına hizmet ediyordu. Onların döneminde de Arnavutların arasından nice yiğit ve bilgili insan yetişti; ama dünya onları Arnavut değil, Romalı olarak tanıdı.

Romalılardan sonra sıra Türklere geldi. Türklerle karışan Arnavutlar, onların bütün dünyaya karşı yaptığı ve kazandığı bütün savaşlara katıldılar. En büyük yiğitlikleri ve en iyi işleri Arnavutlar yapıyordu; ama ün Türklerin oluyordu. Bütün dünya onları Türk biliyor, kimse Arnavut olarak tanımıyordu. Türkiye'nin en büyük ve en iyi vezirleri Arnavuttu: Yemen'i fethedip Türk bayrağını Hint denizlerine kadar götüren Sinan Paşa; Türk devletini büyük bir tehlikeden kurtaran ve Viyana'yı kuşatmaya gidecek kadar güçlendiren Köprülüler gibi. Türkiye'nin çok yarar gördüğü, fakat Arnavutluk'un hiçbir yarar görmediği daha nice büyük insan ve yiğit adam gelip geçti.

Daha yakın dönemlerde Müslüman Arnavutlar Türkler için, Hıristiyan Arnavutlar Yunanlar için çalışıp öldüler. Bu iki milletin hiçbiri onların iyiliğini bilmez; Arnavut milletini yok etmeye uğraşarak bu iyiliğin karşılığını kötülükle verirler. Botsaris, Tzavellas, Miaoulis ve Yunanistan'ın yeniden

doğuşu ve özgürlüğü için mücadele eden yiğitlerin çoğu öz Arnavuttu, hiçbir biçimde Yunan değildi. Ama onların yiğitliğinden Yunanistan çok yarar gördü, Arnavutluk ise hiç görmedi. Dünyanın gözünde Yunanlar Türklerle savaşıyordu; gerçekteyse Hıristiyan Arnavutlar Müslüman Arnavutlarla savaşıyordu. Birinciler kazanınca Yunanistan, ikinciler kazanınca Türkiye yararlanıyordu. Ama iki tarafta da dökülen kan Arnavut kanıydı. Arnavutlar kardeş kardeşi öldürüyor, başkaları kazanıyordu. Arnavut kanını her zaman esirgemeden dökmüştür; ama boşuna dökmüştür. Arnavutluk Arnavutların kanından hiçbir zaman yarar görmemiştir. Düşünülmeden dökülen o değerli kandan hep yabancılar, hatta Arnavutluk'un düşmanları yararlanmıştır!

Arnavutlar yalnız kılıçla ve kanla değil, kalemle ve akılla da hep yabancılara hizmet ettiler. Kendi dillerini yazmadıkları için Yunanca, Latince, Slavca, Türkçe ya da Arapça yazmak zorunda kaldılar. Onların adıyla bu dillerin sahipleri övünür; Arnavutlar ise yabanıl ve bilgisiz sanılır. Herkes, kitaplarını mandanın yediğini söyleyip onlara güler. Oysa eski Yunanistan'ın en büyük filozofu Aristoteles Makedondu, yani Arnavuttu, Yunan değildi. Doğduğu Stagira'da sonradan gelmiş bazı Yunanların bulunduğu doğrudur. Ama heykellerinde gördüğümüz yüzü, isteksizce ve pek düzgün olmayan bir biçimde yazdığı Yunanca, Yunanların düşmanı Filip'le olan dostluğu ve başka işaretler, bu büyük filozofun Stagira'ya gelmiş Yunanlardan birinden değil, yerli bir Stagiralıdan doğduğunu, Makedon yani öz Arnavut olduğunu gösterir.

Türkler döneminde Türkçe ya da Arapça kitaplar ve şiirler yazmış birçok bilgili Arnavut yetişti. Yalnız Türkçe şiir yazan

Arnavut şairler bile o kadar çoktur ki adları başlı başına bir kitabı doldurabilir. Türk şairlerinin en büyük ve en ünlülerinden biri olan Yahya Bey Arnavuttur.

Arnavutlar hem kılıçta hem kalemde, hem yiğitlikte hem akıl ve bilgide yetenekli olduklarını her zaman gösterdiler. Arnavutluk pek çok seçkin ve çok ünlü insan yetiştirdi; ama bunların hiçbiri Arnavutluk için çalışmadı. Ülke hep yoksul ve adı duyulmamış kaldı; onun oğullarıyla başka ülkeler ve başka milletler övündü.

Mısır'ı canlandırmaya, o zamanlar yıkılmış ve harap halde bulunan bu ülkeyi bugünkü gibi zengin ve aydınlık bir ülke yapmaya gücü yeten bir Arnavut çıktı. Öğrenim görmemiş bir Arnavut olan Mehmed Ali, yabancı ve uzak bir ülkeyi böyle kurtarmayı başardı. Ama Arnavutluk'a böyle bir iyilik yapan bir Arnavut hiçbir zaman çıkmadı.

Bu yüzden sözümüzü bitirirken yüreğimiz acıyarak yeniden söylüyoruz: Arnavutlar her zaman başkaları için çalıştı, hiçbir zaman kendileri için çalışmadı. Geçmiş zamanlarda yalnız bir İskender Bey Arnavutluk için çalıştı; Arnavutluk'un gerçek övüncü yalnız odur.

II Arnavutluk nedir?

Arnavutluk'un sınırları

Yukarıda, Arnavutların oturduğu ülkenin eski zamanlarda ne kadar geniş olduğunu, atalarımızın ne kadar yayılmış bulunduğunu, İliryalılar, Epirliler, Makedonlar, Traklar, Frigler ve başkaları olarak nasıl ayrıldıklarını gördük. Roma döneminde Makedonların, Trakların ve Friglerin başka milletlerle karışarak dillerini ve milliyetlerini nasıl kaybetmeye başladıklarını da gördük. Daha sonra, Bizans döneminde Balkan Yarımadası'na Slav kitlelerinin nasıl gelip Trakya'yı, Makedonya'yı ve Yukarı İlirya'yı ele geçirdiklerini de gördük.

O zamandan bu yana Arnavutluk çok küçüldü. Atalarımız Pelasgların sahip olduğu bütün o ülkelerden yalnız Aşağı ya da Güney İlirya, Epir ve Yukarı ya da Kuzey ve Batı Makedonya Arnavutluk olarak kaldı. Fakat bugün İlirya, Epir, Makedonya ve benzeri adlar bırakılmış ve unutulmuştur; bunlar eski coğrafyanın adlarıdır. Bugün Arnavutların yaşadığı ülkeye kendi dilimizde Shqipëri, yabancı dillerde Albania denir.

Arnavutluk, Avrupa'nın güneydoğusundaki Balkan Yarımadası'nın bir parçasıdır. Bu yarımadanın batı yanının ortasını tutar; Adriyatik ve İyon denizleri kıyısında 42° enlemden 39° enlemin aşağısındaki Arta Körfezi'ne kadar uzanır. Arnavutluk'un kuzey sınırları kıyıdan ayrılınca kuzeye doğru çıkar; Karadağ ve Yeni Pazar sınırlarını izleyerek 43° enlemin üstünde Sırbistan sınırına varır. Güney sınırları Arta Irmağı ve Yunanistan sınırı boyunca

yeniden kuzeye, Zigo'ya doğru döner. Doğu sınırlarına gelince, Vranje yakınındaki Sırbistan sınırından Zigo Dağı'ndaki Yunanistan sınırına çekilecek bir çizgi, Arnavutluk'u yarımadanın başka ülkelerinden ayıracaktır. Bu çizgi, suların ayrıldığı dağ sırtlarından ve ırmaklardan geçmeli; insanların milliyetini mümkün olduğu kadar gözetmeli, yani başka milletlerin oturduğu yerleri içine almalıdır. Böylece Arnavutluk uzunlamasına 39° ile 43° kuzey enlemleri, enlemesine 17° ile 19° 25' doğu boylamları arasında yer alır. Uzunluğu yaklaşık 450 kilometre, genişliği 200 kilometredir; yüzölçümü de yaklaşık 80,000 kilometrekaredir.

Arnavutluk'un kuzeydeki sınır komşuları Karadağ, Yeni Pazar yahut Avusturya'nın yönettiği Bosna ve Sırbistan'dır. Doğusunda Makedonya, güneydoğusunda Yunanistan; güneybatısında ve batısında ise onu İtalya'dan ve uygar Avrupa'dan ayıran deniz bulunur.

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutluk ülkesi

Anlattığımız bu sınırlarla çevrili ülke Arnavutluk, sevgili vatanımızdır. Avrupa'nın en güzel ülkelerinden biridir. Belki o kadar zengin ve verimli değildir, ama çok güzeldir. Dağlık bir ülkedir. Sert ve sarp kayalıkları, yüksek dağları vardır; fakat aynı zamanda yeşilliklerle örtülü yamaçları, sık ormanları, soğuk suları, yazın kar tutan çukurları, güzel çiçekleri, hayvanları besleyen ve insanları iyileştiren otları, dünyanın yaratılışından beri yer altında uyuyan madenleri vardır. İçlerinden akan ırmakların sulayıp bahçeye çevirebileceği geniş ovaları vardır; ama bu ırmaklar bugün sahipsizlik yüzünden onları basıp bataklığa çevirir. Irmakların yolları açılırsa yalnız Myzeqe Ovası bile bütün Arnavutluk'u beslemeye yeter. Kosova Ovası, Manastır Ovası, Kalkandelen ve Üsküp yöreleri, bol tahıl ve dünyanın en güzel meyvelerini veren yeryüzünün en güzel yerlerindendir. Çamerya'nın zeytinliklerle kaplı tepeleri, portakal ve limon bahçeleri eşsizdir. Bütün kıyı zeytinliklerle ve güzel ormanlarla örtülüdür. Portakal Arnavutluk'un ortasına, Elbasan'a kadar yetişir. Irmakları ve dereleri çoktur. Bunlar biraz düzenlemeyle pek çok araziyi sulayabilir; birçoğunun yatağı açılarak ağızlarından çok yukarılara kadar gemiler işletilebilir. Arnavutluk, İşkodra, Ohri, Prespa, Kesriye, Yanya ve başkaları gibi Balkan Yarımadası'nın en büyük ve en güzel göllerine sahiptir. Bu göllerin hepsi balıkla doludur; üzerlerinde birçok vapur işleyebilir.

Arnavutluk bugün de çok sayıda yararlı hayvan beslemektedir: koyun, keçi, sığır, at ve başkaları. Arnavutluk'un kıvırcık ve ruda koyunları İstanbul'u ve Türkiye'nin bütün ülkelerini iyi etle, Arnavutluk'u da yünle doldurur. Myzeqe çok sayıda at yetiştirebilir. Bunlar biraz küçük olmakla birlikte güçlüdür ve çok iyi yürürler. Arnavutlar hayvan yetiştirmeyi ve her çeşit canlıya bakmayı hem çok sever hem de bilirler. Onlara kolaylık gösteren, yollarını açan bir hükümet olsa; hayvanların nasıl çoğaltılacağını, yaşatılacağını, cinslerinin nasıl geliştirileceğini ve güzelleştirileceğini de öğrenseler, yalnız hayvancılıkla bile geçinebilirlerdi.

Kısacası Arnavutluk, küçük olmasına rağmen her türlü iklime ve toprağa, pek çok zenginliğe ve nimete sahiptir. İyi bakılırsa çok gelişebilir ve bugün beslediğinin dört katı insanı besleyebilir.

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutluk'un halkı: Arnavutlar

Yukarıda anlattığımız sınırlar içinde Arnavutluk'un yaklaşık 2,000,000, hatta daha fazla nüfusu vardır. Bunların aşağı yukarı 100,000'i Pindos dağlarında ve dağınık olarak başka yerlerde bulunan Ulahlar ya da Çınçarlardır. Yanya çevresindeki Yunanlarla Manastır Ovası'ndaki ve Kosova taraflarındaki Slavların toplamı da bu kadar olabilir. Ama bunlar da kendi dillerini unutmuş, Yunancayı ya da Slavcayı okulda ve kilisede öğrenmiş Arnavutlar olabilirler. Bunların birçoğunun kendilerine ait ne toprağı ne evi vardır; başkalarının toprağında çiftçidirler. Arnavutların kazmayı ele almak için tüfeği bırakamadığı zamanlarda toprak sahipleri bunları uzaklardan topraklarını işlemek üzere getirmiştir.

Arnavutluk'un öteki bütün yerlileri, Gegler ve Tosklar olarak ayrılan öz Arnavutlardır. Şkumbin Irmağı Geg bölgesini Tosk bölgesinden ayırır. Fakat bu ırmağın güneyinde de biraz Geg vardır ve bazı yerlerde Gegçe konuşulur. Geglerle Tosklar arasında köklü bir ayrılık yoktur. Hepsi tek millettir; pek az farkla aynı dili konuşur. Dil işlendikçe bu farklar da yakında bütünüyle ortadan kalkacaktır. Arnavutlar din bakımından da üçte iki oranında Müslümanlara, üçte bir oranında Hıristiyanlara ayrılır. Hıristiyanlar da yaklaşık yarı yarıya Katoliklere, bizim dediğimiz adıyla Latinlere ve Ortodokslara ayrılır. Geg bölgesindeki Hıristiyanlar Katolik, Tosk bölgesindekiler Ortodokstur. Müslümanlar da Sünnilere ve Bektaşilere ayrılır.

Fakat bu din ayrılıkları Arnavutlar arasında bir ayrım ve bölünme doğurmaz. Yalnız Doğu ülkelerinde değil, Avrupa'da ve uygarlıkla aydınlanmış ülkelerde bile birçok kez büyük ve korkunç katliamlara yol açan din kavgaları Arnavutluk'ta bilinmez. Bu ülkede Müslümanlarla Hıristiyanlar, Katoliklerle Ortodokslar ya da Sünnilerle Bektaşiler arasında hiçbir zaman böyle bir şey olmamıştır. Arnavut, Müslüman ya da Hıristiyan olmadan önce Arnavuttur. Kendi dini olan Pelasgların dinine bağlıyken ne idiyse, Hıristiyan olduğunda da oydu; Muhammed'in dinini aldıktan sonra da odur. Din onu hiçbir zaman, hiçbir biçimde değiştirmedi; çünkü milliyetini her zaman dininin önüne koyar.

Milliyetlerine karşı kuşaktan kuşağa daima korudukları bu bağlılığın ve sevginin gücü sayesinde Arnavutlar, zaman zaman üzerlerine çöken bunca tehlikenin içinden milliyetlerini ve dillerini koruyabilmişlerdir. Dinlerindeki bütün değişmelere, çağların bütün değişmelerine rağmen Arnavutlar bugün de binlerce yıl önce oldukları gibidirler: Efsane çağlarının Pelasgları, eski zamanların İliryalıları ve Makedonları, İskender Bey döneminin Epirlileridirler. Başlangıçta nasılsalar bugüne kadar öyle kalmış çok eski bir millettirler.

Arnavutlar bir millete gereken her şeye sahiptir. O kadar yiğit ve güçlüdürler ki kadın erkek 2 milyondan az olmalarına rağmen, zorunluluk halinde 300,000, hatta daha fazla asker çıkarabilirler. Bu askerler başka bir milletin bir milyon askerine denktir. Arnavut'un yiğitliğini, savaşta kuvvet ve kudretini yalnız biz Arnavutlar söylemiyoruz; düşmanlarımız da bunu gizleyemez, her zaman dile

getirirler. Bu böyle olduğuna göre Arnavutların ülkelerini her düşmana ve her tehlikeye karşı koruyabileceklerinde kuşku yoktur. Öyleyse Arnavutluk hiçbir zaman yabancılarca çiğnenmemeli, özgürlüğünü her zaman korumalıdır. Yiğit ve güçlü Arnavut neden Arnavutluk'un efendisi olmasın, kendi ülkesinde neden kendisi hükmetmesin?

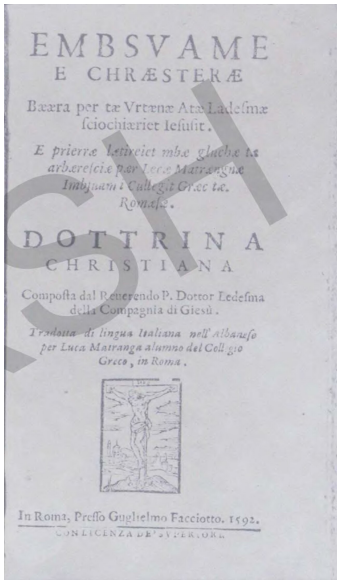
Arnavut yalnız güçlü ve yiğit değil, her milletten daha zekidir de. Hangi okula, hangi öğrenime girerse girsin başkalarından ayrılır ve hepsinin üzerine çıkar. İşlerde ve zanaatlarda da savaşta ve bilimde olduğundan daha az yetenekli değildir. Toprağı yorulmadan işler, derin kanallar açar, büyük ve değerli işler yapabilir. Seçkin bir demircidir; bıçak, makas, silah ve benzeri şeyler yapar. Avrupa fabrikalarından çıkmış, kusursuz makinelerle üretilmiş bir tüfeği bir kez görse, o anda kendi eliyle ve eksik araçlarla ayırt edilemeyecek bir eşini yapabilir. Arnavut ipek, yün, pamuk ve keten de işler; bez, şayak, tülbent ve benzeri dokumalar yapar. Deri işler, meşin ve kürk hazırlar. Peynir, tereyağı, yağ, şarap ve hayvanların sütünden ya da toprağın meyvelerinden elde edilen başka şeyler Arnavutların en çok uğraştığı işlerdendir.

Güzel oldukları kadar namuslu, bu bakımdan erkeklerinden de üstün, neredeyse onlar kadar da yiğit olan Arnavut kadınları, erkekleri karıştırmadan ev işlerine kendi başlarına bakarlar. Bunun yanında dokuma tezgâhını ve gergefi de bırakmazlar. İnce bezler ve çok güzel ipek bürümcükler yapar, altın ve ipekle nakış işlerler. Elbise kesip dikmek, çorap örmek ve evin başka olağan işleri de bunlara eklenir.

Kısacası Arnavutlar yiğit, akıllı, çalışkan ve her işe yeteneklidir. Din farklılıklarına rağmen ayrılmış ve parçalanmış değillerdir; birleşmişlerdir ve aralarında sevgi vardır. Yani bir milletin ilerlemesi için sahip olması gereken her şeye sahiptirler.

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutluk dışındaki Arnavutlar

EMBSVAME
E CHRÆSTERÆ
Bæera per tæ Vrtænæ Atæ Ladesmæ
sciochiæriet Iesusit.
DOTTRINA
CHRISTIANA
Composta dal Reuerendo P. Dottor Ledesma
della Compagnia di Giesù.
Tradotta di lingua Italiana nell'Albanese
per Luca Matranga alumno del Collegio
Greco, in Roma.
In Roma, Presso Guglielmo Facciotto. 1592.

P08 · Lekë Matranga'nın Roma'da 1592'de basılan Embsuame e Chræsteræ / Dottrina Christiana eserinin başlık sayfası. İtalyanca alt başlık, Arbereş edebiyat tarihinde önemli bir aşama olan Arnavutça çeviriyi açıkça belirtir. Bu baskıya eklenmiş editoryal görsel.

Arnavutluk'ta bulunan yaklaşık iki milyon Arnavuttan başka, ülke dışında İtalya'da, Yunanistan'da, Türkiye'nin bazı taraflarında, Karadağ'da ve başka yerlerde yarım milyondan fazla Arnavut daha vardır. Bunların içinde Yunanistan ve İtalya'dakiler kalabalıktır. Yunanistan'dakiler, Türklerden önce Bizans döneminde Arnavutluk'tan ayrılmıştır. Kuzeyden saldırıp öteki ülkelerle birlikte

Arnavutluk'u da kaplayan Hunlardan ve başka yabanıl milletlerden kaçmışlardır. O zaman binlerce Arnavut bunların korkusuyla vatanını bırakıp Yunanistan'ın adalarına, Mora'ya, Attika'ya ve Yunan ülkesinin başka yerlerine gitti. Bu yerlerin birçoğunu boş ve insansız buldular. İnsan bulunan yerlerde bile topluca yerleştikleri için bugün de konuştukları Arnavutçayı koruyabildiler. Hydra, Spetses, Poros, Kulluri (Salamis), Egina ve başka adalarda bugün de yalnız Arnavutlar oturur; buralarda Arnavutçadan başka dil konuşulmaz. Attika halkının çoğu Arnavuttur. Atina, Yunanistan'ın başkenti olmadan önce bütünüyle Arnavut olan küçük bir şehirdi; orada Arnavutçadan başka dil duyulmazdı. Bugün Yunanistan halkının Tesalya dışarıda tutulursa üçte birinin Arnavut olduğu söylenir. Üçte biri olmasa da dörtte biri olduğunda kuşku yoktur. O zamanlarda pek çok Arnavut başka bölgelere de dağıldı. Böylece Konstantinopolis yakınındaki Marmara Adası ile Edirne ve Filibe taraflarında Arnavutköy denilen birtakım köyler de bütünüyle Arnavutlarla meskûndur.

İtalya Arnavutları Kalabriya ve Sicilya'dadır. Orada kendi başlarına köyler, kasabalar, hatta bütün kantonlar, yani nahiyeler kurmuşlardır. Dillerini ve dinlerini koruyarak İtalyanlardan ayrı yaşarlar; çünkü Ortodoksturlar. Bunlar Arnavutça konuşan yaklaşık 300,000 öz Arnavuttur. İskender Bey'in ölümünden sonra, Arnavutluk Türklerin eline düşünce ülkeden ayrılmışlardır. O sırada çok Arnavut kaçtı, fakat çoğu Avrupa'ya dağılıp dilini unutarak ve yerli halkla karışarak kayboldu. Buna rağmen bazı büyük aileler, eriyip gitmiş olsalar da Arnavut adını korudular. İtalya'daki Albani

ailesi bunlardandır; bilgileriyle ve büyük hayır işleriyle İtalya'ya hizmet eden birçok büyük insan yetiştirmiştir. Bu aileden bir papa da çıkmıştır: On İkinci Clemens.

O zaman Avrupa'ya giden bu Arnavut kalabalığından yalnızca İskender Bey'in yardım etmiş olduğu Napoli Krallığı'na gidenler bir arada kalıp dillerini ve milliyetlerini bugüne kadar koruyabildiler. Konuştukları dil, biraz bozulmuş ve İtalyancayla karışmış öz Tosk Arnavutçasıdır; fakat bizim bırakıp unuttuğumuz birçok eski Arnavutça sözcüğü bugün de saklar. İtalya Arnavutları arasında milliyetlerine ve dillerine büyük sevgi duyan çok sayıda bilgili ve değerli insan vardır. Birçok eski şiir ve şarkı derlemiş, Arnavutça birtakım kitaplar yayımlamışlardır. İtalya'ya da çok hizmet etmiş, Garibaldi'nin yanında büyük yiğitlikler göstermişlerdir.

Böylece dünyada, Arnavutluk içinde ve dışında bulunan Arnavutların sayısı iki buçuk milyonu aşar.

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutlar bugün ne durumda?

Yukarıda Arnavutların Türklerin eline düşerken sandıkları gibi tuzağa girmediklerini, Türklerin kölesi değil, yoldaşı olduklarını söyledik. Onlarla birlikte başka milletlerin üzerine atılıyor, soyup yağmalıyor ve ülkelerine mallarla yüklü dönüyorlardı. Arnavutluk da özgürdü, neredeyse kendi başınaydı.

Arnavutlar yüzlerce yıl böyle yaşadılar. Peki bugün de böyle mi yaşıyorlar? Asla! Bugün Arnavutlar köledir; Türkiye'nin öteki milletlerinden çok daha fazla aşağılanmış, boyun eğdirilmiş, çiğnenmiş ve şerefsiz bırakılmışlardır! Yunanlardan, Slavlardan, Ermenilerden, hatta Yahudilerden de aşağıdadırlar!

Türkiye Arnavutlardan güvenini çekmiştir; onlara inanmaz, eskiden yaptığı gibi yoldaş ve kardeş değil, düşman ve hain gözüyle bakar. Bugün Arnavut'u askere alır; kendi dilini öğrensin diye ona eziyet eder ve onu döver. Kendisinin bilmediği, Arnavut'un ise anasının sütünü emerken öğrendiği savaş sanatını ona öğretmeye kalkar. Zavallıya bir şey öğretmez, onu sersemletip aklını karıştırır. Üç yıl için alır, evinden ve vatanından uzakta on yıl silah altında tutar. Hem de nasıl? Çıplak, aç, hasta ve yoksul! Savaşta boş yere ölüme sürer. Bilgisiz ve korkak bir Türk olan komutanı onu çıkılamayacak bir çukura sokar. Zavallı Arnavut bütün bunlara rağmen çıplak, aç ve eksik silahlarla savaşır. Ejderha gibi dövüşür, yiğitliğini gösterir, Türklere ve Türkiye'ye şeref kazandırır! Ama bunun kıymeti bilinir mi, döktüğü kanın karşılığı verilir mi? Asla! Arnavut askeri savaşta ölmezse hastalıktan, açlıktan ve giysisizlikten ölür. Askere gidenlerin pek azı evine döner. Peki kim komutan olur? Hep Türkler. Türkiye ordusunun yarısı Arnavuttur; ama Türkiye'deki komutanların yüzde biri bile Arnavut değildir.

Hiçbir şey ödememeye alışmış Arnavutlar şimdi o kadar ağır vergilerin altına sokulmuştur ki başlarını kaldıramıyorlar. Beş yüz yıldır onların efendisi olan Türkler Arnavutlara ne iş ne zanaat ne bilgi öğrettiler; yalnız savaşmayı ve yağmalamayı öğrettiler. Şimdi birden silahlarını almak

istiyor ve “Ödeyin!” diyorlar. Zavallılar ödeyecek parayı nereden bulsun? Kendilerinin yiyeceği yok. Az zaman önce altın işlemeli giysiler giyip gümüş kakmalı, parlatılmış silahlar kuşanan o Arnavutlar, kendileri ya da oğulları bugün, köpeğin tutacak yer bulamayacağı bir gömlekle çıplak geziyor! Bir de zaptiye yahut tahsildar gelip sopayı kaldırıyor, “Ödeyin!” diye bağırarak onları dövüyor. Zavallı ödeyecek şeyi nereden bulsun? Bunun üzerine öküzünü, keçisini, nesi varsa, evinin kiremitlerine kadar satıyorlar! Arnavut vergi ödesin diye sopa yiyecek!! Ah, ne büyük utanç! Ah, ne büyük kötülük! Ey Tanrı, buna katlanma!

Bugün bütün Tosk bölgesi ve Geg bölgesinin birçok yeri böyledir. Geg bölgesinde silahlarını koruyup sarp dağlarında direnen bazı yerler bu kadar ezilmedi. Asker vermez, vergi ödemezler. Ama onlar da herhangi bir yönetim olmadan, her gün birbirlerini öldürerek yabanıl insanlar gibi yaşarlar. Onları da yoksulluk yiyip bitiriyor; çünkü hiçbir kazançları yok, ülkeleri de soyulmuş ve yoksuldur. Bütün bunların üstüne Türk hükümeti onları günden güne daha yakından kuşatıyor. Silahlarını alıp onları da aşağı ve güçsüz köleler haline getirmeye, derilerini bile yüzmeye uğraşıyor!

Yukarıda söylediğimiz gibi daha düne kadar Arnavutlar tarafından yönetilip idare edilen Arnavutluk, bugün yabancı Türkler ve aşağılık, şerefsiz insanlar tarafından yönetiliyor. Bunlar Konstantinopolis’te makamları parayla satın alıyor, verdikleri parayı ve kendileri için çalacakları bir o kadarını çıkarmak üzere Arnavutluk’u ve Arnavutları soymaya geliyorlar!

Arnavutluk yoksul ve bilgisiz olsa da, bunca zaman şerefle ve adaletle yönettikleri kendi ülkelerini yönetmeye yetenekli insanlara sahiptir. Ama bu Arnavutlara Arnavutluk'ta iş verilmediği gibi, sevgili vatanlarına ayak basmalarına bile izin verilmiyor! Ağızlarını kapatmak için birer lokma ekmek veriyor, onları Anadolu'nun ve Arabistan'ın en uzak köşelerinde köle gibi tutuyorlar! Ancak bir hain bulunursa ona itibar var!

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutların milliyeti

İnsan için bu hayatta milliyetinden daha değerli ve sevgili bir şey yoktur. Her insan anasını, babasını, doğup büyüdüğü yeri sevdiği gibi milletini de sever. Milletini ve vatanını sevmeyen hain ve kötüdür; böylesine insan denemez. Arnavutlar milletlerini ve vatanlarını her milletten daha çok sever ve yüceltirler. Gerçek Arnavut milliyeti uğruna ölür; birinin Arnavutluğuna sövmesini duymaya hiçbir zaman katlanamaz. Bizim Doğu taraflarımızda insanlar dini her zaman milliyetin önüne koyarlar. Örneğin bir Yunan, dinini değiştirince milliyetini de bırakır; Katolik olursa "Frenk'im", Müslüman olursa "Türk'üm" der. Yalnız Arnavut dini ikinci sıraya bırakır, milliyetini öne koyar. Arnavut, ister Müslüman, ister Ortodoks, ister Katolik olsun, her zaman Arnavuttur. Din aralarında hiçbir zaman ayrılık ve bölünme doğurmaz. Bu yüzden aydınlanmış Avrupa'da bile dinler arasında sık sık görülen kavgalar Arnavutluk'ta bilinmez; Arnavutlar arasında hiçbir zaman yaşanmamıştır.

Fakat Arnavutlar milliyetlerine duydukları bunca sevgiye ve gösterdikleri bunca saygıya rağmen onu yaşatmak ve korumak için hiçbir şey yapmadılar. Bir milletin milliyeti neyle korunur? Önce diliyle. Yukarıda da söylediğimiz gibi dil, milliyetin ilk ve en büyük işaretidir. Dil neyle korunur? Yazıyla. Yazılmayan bir dil uzun süre bozulmadan kalamaz; başka dillerle karıştıkça bozulur. “Peki dilimiz yazılmadan bunca bin yıl nasıl ayakta kaldı, bundan sonra neden yine böyle sürmesin?” diyeceksiniz. Evet, bunca bin yıl ayakta kaldı. Çünkü o zamanlar Arnavutlar dağlarında kendi başlarına, başka milletlerle karışmadan yaşıyorlardı; çevrelerindeki milletler de bilgisizdi. O zaman işler kılıçla görülüyordu; Arnavut ise kılıçta herkesten güçlüydü. Yine de görüyoruz ki bütün dünyayı alacak kadar güçlü olan Makedonlar bile kendi dilleri yazılı olmadığı için kendilerinden daha aydın milletlerle karışır karışmaz milliyetlerini kaybettiler ve bütünüyle silindiler. Öyle ki dünyanın birçok insanı onları Yunan sandı.

Yalnız Arnavutluk Arnavutları, yabancılarla karışmayarak ve bütün dünyadan ayrı, yabanıl insanlar gibi yaşayarak milliyetlerini korudular. Ama milliyetlerini ve dillerini bugüne kadar bilgisizlikle ve yazısız korumuşlarsa, bundan sonra da ister Arnavutluk’ta ister İtalya’da ve Yunanistan’da aynı yolla koruyabilecekler mi? Hayır, hayır, asla! Dünya değişti, insanlar uyandı, milletler aydınlandı. Her biri başkalarından öne geçmeye uğraşıyor; her biri nasıl çoğalıp büyüyeceğine bakıyor, kendisinden daha küçük ve güçsüz olanları yutmaya çalışıyor.

Bugün her millet, milliyetini ve dilini korumak için gözlerini açmalı, aklını başına toplamalı, dilini ilerletmeli ve komşu

milletlerce yenip parçalanmamak için çok dikkat etmelidir. Oyunda olmadığı gibi milliyet işlerinde de dostluk yoktur; herkes kendisi kazanmak ve ötekini yemek ister. Milletler birbirini yiyen balıklar gibidir. Güçsüz olanın vay haline!

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutluk'un tehlikeleri

Az zaman öncesine kadar Arnavutluk Türkiye topraklarıyla çevriliydi ve bu devletin sınırları Arnavutluk'tan çok uzaktı. Arnavutlar imparatorluğun uzak sınırlarını korumak üzere Türklerle birlikte giderlerdi; ama kendi vatanlarını her türlü tehlikenin dışında görür, hiçbir düşmanın Arnavutluk'a yaklaşamayacağını bilirlerdi. Bugün öyle değildir. Bugün Arnavutluk Türkiye'nin uzak ve ayrı bir köşesinde kalmış, düşman sınırlarıyla çevrilmiştir. Karadağ, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan Arnavutluk'u çepeçevre sarmış; Avusturya da başucuna gelmiştir. Onu Türkiye'ye, Bulgaristan'la Ege Denizi arasında ince bir toprak şeridi bağlar. Bulgarlar bu şeridi ilk hamlede alıp denize inebilir ve Arnavutluk'u Türkiye'den kesip ayırabilirler. Türkiye'nin de Arnavutluk'a denizden yardım edecek bir gücü yoktur. Bu yüzden Bulgarların da katılacağı bir savaşta Arnavutlar ülkelerini kendi başlarına koruyabilmeli; kendi kendisine bile yetemeyen Türkiye'ye bel bağlamamalıdırlar.

Fakat savaş zamanında ortaya çıkacak bu tehlikelerden başka, Arnavutluk'un daha büyük ve daha derin tehlikeleri vardır. Bunlar barış zamanında, kansız ve silahsız olarak onun köklerini sökmektedir. Bu, kalemin ve okulun savaşı,

milliyet savaşıdır. Arnavutluk'u çevreleyen milletler onu parçalamak ve aralarında bölüşmek istiyorlar. Yunanlar, Slavlar ve başka komşu milletler Arnavut milliyetinin varlığını tanımak istemiyor. Her biri dinini kullanıyor; aynı dinden olan Arnavutları kendi tarafına çekmeye çalışıyor. İlk başta Türk, aralarına bağnazlık ve kavga sokarak Müslüman Arnavutları çekmek, Hıristiyan Arnavut kardeşlerinden ayırmak istiyor. Hıristiyanları Müslümanlardan sonsuza kadar ayırmak ve aralarında derin bir çukur açmak için Türk hükümeti Hıristiyan Arnavutları Arnavut saymıyor; onlara Rum, yani Yunan, Bulgar, Sırp, Latin ve benzeri adlar veriyor. Müslümanlara da İslam diyor. Arnavut adını tanımıyor, işitmek istemiyor. Kör Türkler! Bu yolla düşmanlarının amaçlarına hizmet ettiklerini, kendi temellerini ve köklerini söktüklerini anlayamıyor, akıl edemiyorlar!

Özgürlüklerini ve bugünkü krallıklarını Arnavutların, Botsaris'in, Tzavellas'ın, Miaoulis'in ve başka Arnavut yiğitlerinin kanıyla kazanmış Yunanlar; bugün de Arnavutların giysilerini, fustanellalarını, tozluklarını, çarıklarını, danslarını ve şarkılarını koruyan o Yunanlar, Arnavutluk'un en kötü düşmanlarıdır. Yunanların Büyük İdeası'nı bütün dünya bilir. En büyük ve en aydın oldukları Perikles döneminde bile bugünkünden daha az toprağa sahip oldukları ve daha fazlasını istemeye hakları olmadığı halde, Büyük İskender'in aldığı bütün ülkelerin kendilerine verilmesini ya da Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmeyi isterler. İskender'in Makedon, Bizanslıların Romalı olduğunu; her iki milletin de Yunanların düşmanı olup Yunanistan'ı ortadan kaldırdığını düşünmezler. Bu

Büyük İdea uyarınca Yunanlar bütün Balkan Yarımadası'nı, Romanya'yı ve Bulgaristan'ı da ele geçirip Yunanistan'a katmak istediler. Fakat bütün bağırıp çağırmalarına rağmen bu ülkeleri sonsuza dek kaybedince şimdi umutlarını Arnavutluk ve Makedonya'yla sınırladılar. Genel âdete uyarak dine dayanıyor, Ortodoks Arnavutları kendi taraflarına çekmek ve Müslüman ve Katolik kardeşlerinden ayırmak istiyorlar. Güzel dillerini unutturup Yunanca konuşmaya, yazmaya ve söylev vermeye alıştırmak, bu yolla onları Yunan yapmak için uğraşıyorlar. Hıristiyanlar Yunan olursa Avrupa'nın Müslümanları bağrına basmayacağını; zamanı gelince o ülkenin, yani bütün Güney Arnavutluk'un ve bütün Tosk bölgesinin Yunanistan'a verileceğini düşünüyorlar.

Bu yüzden Yunanlar bir yandan Atina'dan okullar, öğretmenler, kitaplar, hekimler, daha pek çok şey ve yine aklını yitirmiş, hain, Yunan hayranı Arnavutların ödediği büyük paralarla çalışıyorlar. Öte yandan Konstantinopolis'ten patrikhane, piskoposlar, papazlar ve kilise aracılığıyla aforozu ve kiliseden atılmayı kullanıyorlar. Sanki İsa da Yunanmış, Hıristiyan ve Ortodoks olmak için herkesin mutlaka Yunan ya da Yunan hayranı olması gerekiyormuş gibi davranıyorlar. İşte bu iki taraftan Yunanlar Ortodoks Arnavutları günden güne dönüştürmeye ve Yunanlaştırmaya uğraşıyorlar.

Ortodoks Arnavutlar ise içinde bulundukları bilgisizlik ve karanlık yüzünden çabuk aldanıyorlar. Gerçekten Yunan olmadan Hıristiyan olamayacaklarını sanıyorlar. Ortodoksluğun dilinin yalnız Yunanca olduğunu ve pek az bildikleri bu dili bırakınca... Bu dil o kadar ağır, o kadar

kaybolmuş ve unutulmuştur ki başlarını çatlatırcasına çalışsalar da öğrenemiyorlar; Yunanların kendileri arasında bile onu öğrenebilen pek az insan vardır. Farkında olmadan hain olan bu Arnavutlara Yunan hayranı denir.

Tanrı'ya şükürler olsun! Arnavutça yazılmaya başladığından beri Yunan hayranları günden güne azalmaya, Yunanların kurnazlıklarını anlamaya, milliyetlerine ve dillerine iki elle sarılarak onlardan uzaklaşmaya başladılar. Bunlar ne Yunan öğretmenden ne de Fener'in piskoposundan korkuyorlar. Ama Yunanların, Arnavutların milliyetini ve dilini yok etmek için el ele sıkıca tutuştuğu güçlü bir yoldaşı var: Türk. Bu işte Yunanistan'a ve Fener Patrikhanesi'ne elinden geldiğince yardım ediyor. Türk hükümeti Yunan'ın işini görmek için Arnavutça hiçbir okulun açılmasına, hiçbir kitabın ülkeye girmesine, bu dilde hiçbir öğretim ve ilerlemeye izin vermiyor. Yunan okullarına her yolla yardım ediyor ve Hıristiyan Arnavutları Fener ruhbanlığının boyunduruğu altında tutuyor.

Türklerden ve Yunanlardan sonra Arnavutluk'un düşmanları Bulgarlar ve Sırplardır. Onlar da Arnavutluk'un doğusunda ve kuzeyinde, Yunanların güneyde yaptığını yapmak istiyorlar. O taraflarda da ötekiler kadar bilgisiz ve anlayışsız birçok Ortodoks Arnavut Slav dillerine istek gösteriyor; atalarının binlerce yıldır konuştuğu güzel dili unutmak istiyor. Ne büyük utanç! Ne büyük aşağılık, düşkünlük ve pislik! Ama Türklere bakın ki bu Slavlara da yardım ediyorlar. Onların ellerini serbest bırakıp her istediklerini yaptırıyor, bizim ellerimizi sımsıkı bağlıyorlar. Bizim ülkelerimizde okul ve metropolitlik açmaları için onlara ferman veriyor, bize küçücük bir okul bile

bırakmıyorlar! Türkiye'nin dostunun Yunanlar ve Slavlar mı, yoksa Arnavutlar mı olduğunu; onun için kimlerin kan döktüğünü ve bugün de dökmekte olduğunu bir kez olsun düşünmeden!

Böylece Türkler ve onların yardımıyla Yunanlar ve Slavlar, Arnavutluk'un ve Arnavutların düşmanlarıdır. Adını bile kökünden silmek istedikleri bu milletin milliyetini ve dilini yok etmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan, her biri payına düşmüş ve şimdiden kendisinin saydığı Arnavutluk parçasında Hıristiyanları kendi milliyetine geçirerek Arnavut milliyetini ve Arnavutçayı ortadan kaldırmaya uğraşıyor. Türkiye de bir yandan bu işte onlara yardım ediyor; öte yandan Müslüman Arnavutları çekip kardeşlerinden ayırmak istiyor. Bunu kendi iyiliği için de yapmıyor; onları da sürükleyip, kendisinin düştüğü ve bir daha çıkamayacağı derin yok oluş çukuruna birlikte yuvarlamak için yapıyor.

Arnavutluk'un ve Arnavutların tehlikeleri bunlardır. Arnavutlar Türklerin, Yunanların ve Slavların şeytanlıklarına karşı çok dikkatli olmalı ve haklarına dayanarak karşılarında durmalıdırlar.

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutların dostları

Arnavutlar düşmanlarla çevrilmiş olsa da, onlarla dost ve birleşmiş olmaya büyük ihtiyaç duyan Türklerle Yunanlar, bu iki aklını yitirmiş millet, Arnavut milletini yok etmek için herkesten çok çalışsa da, bütün dünyanın Arnavutların düşmanı olduğunu söyleyemeyiz ve söylememeliyiz. Hayır, dostlarımız da var. Bizi seven ve biz kendimiz istersek bize yardım edebilecek çok kişi vardır. Avrupa'nın bütün milletleri, Fransızlar, İtalyanlar, Almanlar, İngilizler ve başkaları, hepsi milletimizi sever ve sayar. Hepsi Arnavutların yiğitliğine, sadakatine ve milletimizde gördükleri daha nice iyi niteliğe hayran kalır. Avrupa'nın bütün yazarları bizim hakkımızda her zaman iyi yazmıştır. Bizi yiğit ve sözüne güvenilir insanlar bilir; Avrupa'nın en eski ve en soylu milleti olarak tanırlar. Dilimize genel edebiyatta büyük önem vererek onu öğrenmeye başladılar. Fransa öteden beri Arnavutlara, özellikle Katoliklere ve Mirditalılara özel bir sevgi göstermek ister. İtalya'da, İtalya'nın birleşmesi için İtalyanların kendisinden daha çok uğraşmış üç yüz bin Arnavut vardır. İtalya onların gönlünü hoş tutmak için, aynı zamanda komşusu olan Arnavutluk'un iyiliğini ister; onun Yunanlar ve Slavlar tarafından parçalanmasını istemez. Avusturya, Sırbistan ve Bulgaristan Slavlarının Arnavutluk'un ortasına kadar girip bu kadar yayılmasını ve büyümesini isteyemez. Kalabalık Slavlara karşı Balkan Yarımadası'nda Arnavutlar gibi yiğit bir milleti dost ve yardımcı edinmek ister; Rumenleri desteklediği gibi. Bütün milletlerin iyiliğini ve özgürlüğünü isteyen İngiltere,

Arnavutları sevmemezlik edemez. Kendisi Slav olan ve bütün Slavların koruyucusu bulunan Rusya bile Arnavutlardan iyi sözü ve yardımı esirgemez. Kendisini sevmeyen ve Slavlığın düşmanı olan Yunanlardan da bunları hiçbir zaman esirgememiştir.

Böylece bütün büyük devletler bizi sever ve sayar; dostlarımız çoktur. Fakat bunların hiçbiri bizim işimizi eline alıp kendiliğinden kolları sıvayacak kadar dost değildir. Ayrıca bizi üç dine bölünmüş ve çoğunluğu Müslüman görünce kendi kendini yönetebilen tek ve birleşmiş bir millet kurabileceğimizi akıl edemiyorlar. Fakat bizi iş başında görüp buna yetenekli olduğumuzu anlayınca haklı davamızda hepsinin bize yardım edeceğine kuşku yoktur.

Komşu milletlerden yalnız bir dostumuz vardır. O kendi iyiliğini anlar ve biz olmadan ayakta kalamayacağını bilir. Bu millet Arnavutluk'ta ve Arnavutluk yakınında yaşayan Ulahlardır. Bunların bir kısmı Ulahça ve Arnavutça konuşan Arnavut Ulahları, bir kısmı Ulahça ve Yunanca konuşan Yunan Ulahlarıdır. Yunanlar biz Arnavutlar için yaptıkları ve yapmakta oldukları her şeyi bu Ulahlar için de yaptılar ve yapıyorlar. Yani okulları ve kiliseleriyle onları Yunanlaştırmaya çalışıyorlar. Ulahlar da yakın zamana kadar Ortodoks Arnavutlar gibi aldanmış, Yunan diye anılmayı ve Yunanca öğrenerek kendi dillerini unutmayı istemişlerdi. Fakat sonunda onlar da dilin ve milliyetin her insan için ne kadar değerli olduğunu anladılar; kendi dillerini öğrenmeye ve kendi okullarını açmaya başladılar.

Bu işte Ulahların ülkede Arnavutlardan başka yardımcısı ve dostu olamaz. Kendi dillerini seven Ulahları da Arnavutları

da kızartıp yemeye doymayan Yunanlarla araları bozulunca, gerçek Arnavut olan, dillerini ve milliyetlerini seven Arnavutlarla birleşmeleri gerekti. Bu Ulahların anası, ya da benzeterek söyleyelim baba ocağı olan Romanya da Arnavutluk ve Makedonya Ulahlarının ancak Arnavutların dostluğuna dayanıp onlarla birleşerek yaşayabileceklerini, Yunanların şeytanlıklarına karşı dillerini ve milliyetlerini koruyabileceklerini iyi bilir. Bu yüzden Romanya Arnavutluk'a herkesten çok dostluk göstermiştir. Arnavutların Yunanlardan ayrılmasını istemiştir ve istemektedir. İlk dernek Romanya'da kurulmuş, ilk matbaa orada açılmış ve ilk Arnavutça kitaplar orada basılmıştır. Arnavutluk bu iyiliği Romanya'ya unutmayacak; Arnavutluk Ulahlarını severek ve onlara iyi davranarak karşılığını verecektir.

Fakat insan kötü durumda ve güçsüz olursa, yalnız düşmanları değil dostları da üstüne biner. Şerefini korumak için hem düşmanlarına hem dostlarına karşı kendini yetenekli göstermelidir. Bizim için de böyledir. Ulahlar bizi sevseler ve dostluğumuza ihtiyaç duysalar da, sayıları bizden çok az olduğu ve Arnavutluk'a sonradan gelmiş yabancılar oldukları halde bizden daha yukarıda ve daha saygın olmak istiyorlar. Avrupa'ya Ulahların akıl, Arnavutların beden olduğunu; Arnavutların savaşması ve ölmesi, Ulahlarınsa yönetmesi ve yargılaması gerektiğini göstermek isteyen bazı Ulahlar vardır. Bunlar, Ulahların yazıları ve okulları bulunduğuna göre Arnavutların yazıya ve okula ihtiyacı olmadığını söylemekten çekinmezler. Aynı cömertliği Yunanlar ve Türkler de gösteriyor. Hepsi bizi dillerini ve

yazılarını verecek kadar seviyor, hepsi okullarında bizi kolları açık bekliyor!

Bu yüzden Ulahlara da fazla güvenmemeliyiz. Yine de bu düşüncenin bütün Ulahlara, hele en akıllılarına ait olmadığına inanmak isteriz. İşler nasıl olursa olsun, biz kendi işimizi iyi düşünmeli ve kendimiz için kendimiz uğraşmalıyız. Çünkü bu hayatta herkes kendisi için uğraşır. Düşman derini, dost ise elbiseni almak ister.

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutçanın yazılması

Yukarıda da söylediğimiz gibi bir milletin ilk işareti, onun başlı başına bir millet sayılmasını sağlayan şey dilidir. Yazılmayan ve okunmayan bir dil, dil sayılmaz. Fransa'daki Provençallar, İspanya'daki Katalanlar, İngiltere'deki Galler ve daha nice millet, her biri ayrı bir dil konuştuğu halde kendi dilinde yazmadığı için dünya onları yazıp okudukları dile göre Fransız, İspanyol, İngiliz ve benzeri sayar.

Bu yüzden milliyetini korumak isteyen bir milletin ilk dikkat edeceği iş, dilinin yazılmasıdır. Onu yok etmek ve yutmak isteyenlerin dillerini yazmalarını önlemek için ayak diremesinin sebebi de budur.

Arnavutların baştan beri dillerini yazmaya nasıl önem vermediğini, Arnavutçanın zamanımıza kadar nasıl yazısız kaldığını ve atalarımızın ayrı, başka milletlerle karışmadan yaşaması sayesinde nasıl korunduğunu söyledik. Fakat dili yazılmamış olan yalnız bizim milletimiz değildir. Avrupa ve

Asya'nın birçok başka milleti de kendi dillerini bu son yüzyılda yazmaya başladı. Arnavutça binlerce yıl yazısız korunmuş olsa da bundan sonra daha uzun süre böyle korunamaz. Çünkü zaman değişti; hiçbir millet ayrı ve kendi başına yaşayamaz. Komşular uyandı, ilerliyor ve bizi yutmaya çalışıyorlar. İlk işleri dilimizi unutturup bize kendi dillerini öğretmektir. Yalnız Yunanistan ve İtalya Arnavutları değil, Arnavutluk'takilerin birçoğu da, ana babaları başka dil bilmezken, artık Arnavutça konuşmamaya ve bilmemeye başladılar. Yazısız bırakılırsa binlerce yıldır korunmuş Arnavutça kısa sürede kaybolup unutulacaktı.

Bu büyük, kötü ve korkunç tehlikeyi gören, yürekleri millet sevgisiyle dolu bazı Arnavutlar, her aydın Arnavut'un yüreğinde gizlediği güzel dilimizi yazma isteğini ortaya çıkardılar. Yirmi yıl önce, Prizren Birliği zamanında, her harfin yalnız bir sesi, her sesin ayrı bir harfi olacak biçimde eksiksiz ve kusursuz Arnavut harfleri düzenlendi. Arnavutlar güzel dillerinin bu kadar iyi yazıldığını görünce harflere iki elle sarıldılar. Türk boyunduruğu altında uzun süre ayakta kalamayan Konstantinopolis derneğinin ardından Romanya'da ve Mısır'da dernekler kuruldu. Korça'da bir okul açıldı; dilimiz ilk kez öğretilmeye başlandı. Okullar gerektiği gibi çoğalıp ilerlemedi; ama Arnavut harfleri Arnavutluk'un her tarafına yayıldı. Erkekler ve kadınlar, oğlanlar ve kızlar, herkes kısa sürede Arnavutça yazıp okumayı öğrendi. Arnavut yazısı yirmi yılda o kadar sağlam kök saldı, o kadar güçlü temeller attı ki artık hiçbir zaman sökülemez ve yıkılamaz. Yirmi yıl önce dikilen bu ağaç çiçek açtı, pek tatlı ve güzel meyveler verdi.

Arnavut yazısının ilerlemesi milliyetimizin düşmanları için ölümdür. Başlangıçta herkes bu işin olmayacağını, Arnavutçanın yazılabilecek bir dil olmadığını söylüyordu. Kötü ve bozuk bir dil olduğunu, dilbilgisi bulunamayacağını, bu dilde hiçbir bilimin yazılıp öğrenilemeyeceğini ve daha nice boş sözü dile getiriyorlardı. Bunu umudumuzu keselim, dilimizi yazmaya uğraşmayalım diye yapıyorlardı. Ama sonra Arnavutçanın pek iyi yazıldığını, pek güzel okunduğunu, dilbilgisinin yapılabildiğini, bütün dünya dillerinden daha iyi ve daha kusursuz olduğunu, bütün bilimlerin onunla öğrenilebildiğini gördüler. Yunan, Homeros'un, Euripides'in, Platon'un dilini ve başka kaybolmuş dilleri öğrenirken; Türk, Arapların ve Farsların geniş ve uzun dillerini okuyup bir türlü öğrenemezken; bunlar o dillerle uğraşırken, Arnavut'un birkaç günde kendi dilini doğru yazıp okumayı ve daha birçok gerekli bilgiyi öğrenmiş olduğunu anladılar.

Arnavutçadaki bu üstünlükleri ve yazımızın büyük ilerlemesini görünce Arnavutluk'un pençelerinden kurtulacağını anladılar. Hepsi Arnavutçanın yazılmasını önlemek için birleşti. Türkler, Yunanlar, Slavlar ve başkaları kendi aralarında düşman olsalar da bize karşı el ele verdiler. Bâbıâli, Yıldız Sarayı, Fener Patrikhanesi, Atina hükümeti ve başkaları bu işte birleşti. Türk, Arnavutça okul açılmasını yasakladı, kitapları gümrükte tuttu, dilimizde bir yaprak kâğıdın bile basılmasına izin vermedi. Bu dilde yazıp okumak isteyen herkese düşman gözüyle bakıp, âdeti üzere onlara komitacı dedi. Yunan, dilimizin yazılmasına karşı Atina'dan bağırıp çağırdı, üstünü başını parçaladı. Dilini seven Arnavutlara karşı bin türlü entrika kurdu; birçoğunu

Türkün eliyle öldürttü. Patrik ve piskoposlar, eski zamanlarda Tanrı'nın yıldırım savurması gibi aforozlar savurdular.

Bütün bu yasaklar Arnavutluk'ta Arnavutça okulların çoğalmasını ve yayılmasını, dilimizde kitapların, gazetelerin ve benzerlerinin çıkmasını engelledi. Ama Arnavutların Arnavut harflerini öğrenmesini engelleyemedi. Arnavut okulsuz, açıkta, kitapsız bile, elle yazılmış örneklerle harf öğrenmeye alışmıştır.

Arnavutça bugün yirmi yıl önceki gibi yazısız bir dil değildir. Bugün yazılıp okunan bir dildir, hem de en güzellerindendir. Hiçbir dil Arnavutça kadar kolay ve iyi okunmaz. Bu, düşmanlarımızı büsbütün kederlendirip zehirledi. Çünkü Arnavutçanın yazılmasının bu kadar uzun ve güçlü kökler saldığını gördükten sonra artık onun yazılamayacağını söyleyemezler. İşte, yazıldı.

II / Arnavutluk nedir?

Arnavutların yoksulluğu ve Arnavutluk'un başsızlığı

Arnavutluk bir süre öncesine kadar oldukça zengin ve bolluk içindeydi. Arnavutlar asker maaşlarıyla, savaş ganimetleriyle ve bildikleri bazı zanaatlarla geçiniyorlardı. Ülkede yapılan kendi giysi ve eşyalarını giyip kullanıyorlardı. Hükümet vergileri pek az ve hafifti. Arnavutluk'a dışarıdan getirdikleri paranın pek azı dışarı çıkıyor, çoğu ülkede kalıyordu. Bu da genel bir bolluk sağlıyordu.

Bugün durum böyle değildir. Arnavutlar artık ücretli asker olarak gitmiyor; askerliğin boyunduruğu altına sokuluyor. Savaştan altınlar içinde ve parlatılmış silahlarla donanmış değil; çıplak, hasta ve tükenmiş dönüyorlar. Yerli emekçiler Avrupa fabrikalarıyla baş edemediği için ülkede hiçbir şey yapılamıyor. Arnavutların eline geçen iki kuruş da ellerinden akıp Avrupa'ya yuvarlanıyor. Hükümet vergileri o kadar çok ve ağır ki onları güçlükle ödüyorlar. Eski kazançlar ortadan kalktı, yerlerine yenileri gelmedi. Yollar için ayrıca para ödüyorlar, yol yok. Irmaklar ovaları basıyor. Bu bataklıklardan doğan hummalar insanları sürekli hasta ve güçsüz bırakıyor; çalışamaz oluyor, hastalıktan ve açlıktan ölüyorlar. Böylece büyük ve kötü bir yoksulluk bütün Arnavutluk'u kapladı.

Türk hükümeti Arnavutluk'ta yalnız vergi ve asker toplamak için vardır: Gel, yirminci yaşına girmiş Arnavut delikanlısı; dünyanın öbür ucuna git, çıplak ve aç bir kışlaya kapan! Gel,

yoksul Arnavut; yılda bu paranın yarısını bile getirmeyen bir keçi için beş kuruş öde! Türk yöneticisinin işi budur. Ama yönetim yoktur. Zaptiye, oğlunu ya da malını aldığı köylünün kulübesinden çıkar çıkmaz, hırsız onu soymaya yahut düşmanı onu öldürmeye girer. Onu soymayı beceren o yönetici, hırsızdan korumayı ya da düşmandan savunmayı beceremez! Zavallı Arnavut malını ve canını koruyabilmek için gece gündüz elinde silahla durmak zorundadır. Tabii ona silah bırakırlarsa. Çünkü çoğu zaman silahını da alıp onu, koruyamadıkları haydutların ve düşmanların karşısında elleri bağlı bırakırlar. Üstelik yönetici birçok kez namuslu Arnavut'u soymak için haydutla birleşir.

Böyle bir hükümete hükümet denir mi? Asla. Arnavutluk kötü bir yönetimsizlik içindedir. Hiçbir hükümet yoktur. Arnavutlar her gün birbirlerini yiyip öldürüyor. Arnavut'un kanı boş yere, faydasız akıyor. Oysa o değerli kanın, Arnavutluk'u korumak ve kurtarmak dışında bir damlası bile dökülmemelidir!

Yoksulluk, yönetimsizlik ve bilgisizlik kavga, ayrılık ve sevgisizlik getirir. Yoksul, bilgisiz, bölünmüş ve birbirlerine düşman Arnavutlar birbirlerini öldürüyor, kanlarını boş yere döküyor ve giderek yok oluyorlar! Derin ve ağır bir uykuya dalmışlardır. Komşularıysa günden güne uyanıyor, aydınlanıyor, çoğalıyor ve bütünüyle parçalamaya hazırlandıkları Arnavutluk'un içine büyük adımlar atıyorlar!

Arnavutluk bugün böyledir!

III Arnavutluk ne olacak?

Arnavutluk olduğu gibi kalabilir mi?

Arnavutluk, Avrupa Türkiyesi'nin bir parçasıdır. Bugünkü durumunu sürdürmesi Türkiye'nin Avrupa'da yaşamasına bağlıdır. Türkiye Avrupa'da daha uzun süre yaşayacak mı? Bu soruya kimse evet diyemez; cevabı hayırdır. Türkiye Avrupa'da çok yaşadı. Berlin Kongresi'nden sonra on yıl yaşayacağı sanılıyordu; yirmi yıl geçti. Yani çok yaşadı. Bu devlet ömrünü uzatmak için hiçbir şey yapmadı, yapmıyor. Hekimlerin söylediğini yapmayan, bedenini ateşe veren bir hasta gibi, bu devlet de günlerini kısaltmak için gereken her şeyi yapıyor. Asya'da daha ne kadar yaşayabileceğini bilmiyoruz; bunu konuşmak amacımızın dışındadır. Ama Avrupa'da ömrü pek kısadır. Arnavutluk kendi başına ne temel attı ne kök saldı. Türkiye'nin çökmüş temelleri ve çürümüş kökleri üzerinde yaşıyor. Bu büyük yapının yıkılmasıyla Arnavutluk da yıkılacak, onun ağır yıkıntıları altında ezilecektir.

Avrupa Türkiyesi'nin öteki milletleri, kendi başlarına ayakta kalabilmek ve Türkiye'nin yıkıntıları altında ezilmemek için çoktan hazırlanmaya başladılar. Bu milletler, kışın kar altında beslenip güçlenen otlara benzer. Toprağın yüzünden o soğuk ve ağır yük kalkar kalkmaz hemen çiçeklenir, güzelleşirler. Fakat yüzlerce yıldır Türklere bağlı kalan Arnavutlar, Türkiye denilen bu büyük yapının çöktüğünü ve saçaklarının günden güne döküldüğünü gördükleri halde yine de onun altına sığınmaktan vazgeçmiyorlar. Altındaki

öteki milletleri besleyen bu yüzlerce yıllık kar, soğuğuyla Arnavutluk'un köklerini yaktı. Öteki ülkeler kadar çiğnenmemiş olmasına rağmen Arnavutluk, kara zorbalığın bu uzun kışında donup kurudu.

Makedonya meselesi diplomasinin yeşil çuhalı masasına kondu; şöyle ya da böyle bir sonuca varacak. Rumeli olduğu gibi kalmayacak. Türklerin tırnakları biraz kesilecek; artık bu ülkelerin milletlerini soyamayacaklar. Milletlerin çığlıkları işitilecek, hakları verilecek. O zaman Arnavutlar da seslerini çıkaracak, haklarını isteyecekler mi? Yoksa Türklerin zorbalığını kendi başları ve öteki milletlerin başı üzerinde tutmak için son saate kadar uğraşacaklar mı? Mesele budur.

Türklerin kara zorbalığının kalkacağı zaman yaklaştıkça, altında inleyen milletlerin kurtuluş umudu da açılır. Yukarıda Arnavutların bir zamanlar Türklerin kölesi değil, yoldaşı olduğunu gördük. Ama bugün en büyük zorbalığı onlar çekiyor, herkesten daha kötü çiğnenip eziliyorlar. Böyleyken bütün milletler bu ağır gölgeyi üzerlerinden atmaya çalışırken Arnavutlar neden onu tutmak istiyor? Yoksa yıkılmakta olan ve üzerlerine devrilerek onları ezecek bir duvara omuz verdiklerini görmüyorlar mı? Arnavutlar, denize düşmüş ama iyi yüzme bilen bir insan gibidir. Kendileri kurtulurken, denize düşmüş ve yüzme bilmeyen Türkleri de kurtarmak istiyorlar. Fakat bu lanetliler, yüzme bilenin kendilerini gereken yerden tutup sudan çıkarmasına izin vermiyor; onun iki ayağına ya da bir ayağıyla bir eline yapışıp yüzmesini engelliyorlar. Böylece kendi milletleri boğulurken Arnavut milletini de denizin dibine çekip boğuyorlar. Bu tehlikeyi gözleriyle gören Arnavut, kendisini

kurtaramayan, kurtarılmasına da izin vermeyen ve kendisini kurtarmak isteyenleri haince boğmaya çalışan bu kötü ve akılsızın eline neden bırakıyor? Böyle bir tehlikeye düşen insan ne yapmalıdır? Kendisini boğmak isteyen bu haine sağlam bir tekme atmalı, onu denizin dibine gönderip kendisini kurtarmalıdır. Kurtuluş yolu budur, başka yol yoktur.

Türkiye bundan sonra ne yaşayabilir ne yaşamayı bilir ne ister ne de yaşamalıdır. Arnavutlar Türkiye'den ayrılmak istemezlerse onunla birlikte yok olmalıdırlar. Bu ölmüş bir insandır. Ölüyü ne kadar seversek sevelim toprağa koymamız gerekir. Ondan ayrılmamak istemek, onunla birlikte mezara girmek istemek demektir. Çürüyor, çürüdü; artık onu tutamayız, çünkü bütün dünyayı kokutuyor.

Bu yüzden yeniden söylüyoruz: Arnavutluk bugüne kadar yaşadığı gibi bundan sonra bir süre bile yaşayamaz. Türkiye ölmüştür, onunla birlikte yaşayamaz; bunu bir yana bırakalım. Bu devlet dirilip biraz daha yaşasa bile Arnavutluk yine yaşayamazdı. Çünkü Türkiye'nin dirilişi Arnavutluk'un ölümüdür. Türklerin Arnavutların ellerini ve ayaklarını nasıl bağlayıp başkaları, Yunanlar, Slavlar ve benzerleri onları yesin ve parçalasın diye tuttuklarını yukarıda gördük. Arnavutluk bugüne kadar milliyetini ve dilini korudu. Ama kendisi de okullar kurup bilgide ilerlemezse bundan sonra koruyamaz. Türk hükümeti ise hem kendisinin hem Arnavutluk'un düşmanı olan başkalarını her istediklerini yapmakta serbest ve engelsiz bırakırken, Arnavut'un okul açmasına ve dilini ilerletmesine izin vermiyor.

Böylece Türkiye birkaç yıl daha yaşayacak olursa ortada Arnavutluk kalmayacak; bu ülke Yunanlarla Slavlar arasında sonsuza kadar parçalanmış olacaktır.

III / Arnavutluk ne olacak?

Arnavutlar kendilerini ayakta tutup koruyabilir mi?

Bu hayatta iki şey gerekir: hak ve güç. Güçsüz hak da haksız güç de tek kanat gibidir; hiçbir kuş tek kanatla uçamaz. Bazen haksız güç iş görür; güçsüz hak ise pek seyrek dinlenir. Büyük balık her zaman küçük balığı yer.

Şimdi hakkın Arnavutlardan yana olduğunda kuşku yoktur. Bütün milletler, en kötü ve en güçsüz olanlar bile bu hakka sahipken ve kimse onları engellemezken, Arnavut'un kendi dilini yazıp okumaya nasıl hakkı olmaz? Arnavutlar neden yeryüzünün bütün milletlerinde bulunan bir haktan mahrum bırakılsın? Kendi dillerini yazıp öğrenemesinler de yabancı milletler gelip kendi dillerinde okullar açsın, onların milliyetini ve dilini değiştirsin? Arnavutlar bu kadar güçsüz mü? Hayır! Bin kere hayır!

Arnavutlar Balkan Yarımadası'nın bütün milletlerinden güçlüdür. Nüfuslarına göre belki de yeryüzünün bütün milletlerinden daha güçlü ve daha sağlamdırlar. Bugün, şu günde ve Arnavutluk bu haldeyken bile 500,000 kişilik bir ordu çıkarabilir! 200,000 ve 300,000 kişi ise hemen çıkar. Arnavutluk'u tanıyanlar bu sayılara şaşmazlar; çünkü Arnavutluk bu kadar askeri çıkarmıştır ve her zaman

çıkarmaktadır. 200,000 Arnavuttan oluşan bir ordunun 500,000 yabancı askere denk olduğu da bilinen bir şeydir. Arnavutların yiğitliğine düşmanları bile karşı çıkamaz.

Arnavutların ne çok yiğitlik gösterdiğini, efendileri ya da yoldaşları olan yabancıların yüzünü nasıl ağarttığını yukarıda gördük. İyiliklerinin kıymetini pek de bilmeyen yabancılar için bunca yiğitlik gösterenler, bugün kendi ülkelerini, dillerini ve milliyetlerini ayakta tutup koruyamayacaklar mı? Yardımlarına yetişen sağlam bir ülkeleri de varken bu hakkı savunmaya nasıl yetenekli olmasınlar? Bugüne kadar hep güçle savaştılar, hiçbir zaman hakla savaşmadılar. Bugün hakla ve hak için savaşma günüdür. Bir millet için milliyetten, dilden ve vatandan daha kutsal hak yoktur. Mal ve yağma için savaşan yiğit her zaman utanç içindedir. Böyle bir hak için savaşan ise iki kat yiğittir. Hak ona yenilmesine hiçbir zaman izin vermeyen, bir kişiyi on kişiye üstün kılan bir kuvvet ve güç verir!

Peki Arnavutlar bu kadar güçlü ve yiğitse, neden elleri bağlı duruyor da ne gücü ne hakkı olan güçsüz yabancılar onları parçalayıp sonsuza kadar yok ediyor? Elleri bağlı duruyorlar, çünkü ellerini Türk bağlamış ve bağlı tutmaktadır; yabancılar da onun gücü ve yardımıyla onları parçalamaktadır! Peki Türkün kendisi bir eliyle Arnavutların ellerini tutup ötekiyle düşmanlarına yardım edecek kadar güçlü mü? Hayır, güçlü olmadığını biliyoruz; ama kurnaz bir tilkidir. Arnavutları kurnazlıkla ve hileyle tutuyor. Şöyle de söyleyelim: Arnavutlar kendi ellerini kendileri bağlıyor, çünkü bilgisiz ve körler!

Arnavutluk bugün, ayaklarını bağlamış ve kendisini yarıp yutmaya hazırlanan birkaç çakal ve tilkinin çevrelediği güçlü bir ejderha gibidir. Biraz silkelenip kımıldaması, elini ve ayağını bir kez oynatması yeter. O çakalların ve tilkilerin hepsi dağılır, bir kez dönüp bakmaya bile cesaret edemezler. Önce Türkiye'ye bir kez dişlerini göstermeli ve şöyle demelidir: "Sen çekil, karışma! Sana yaptığım iyiliklerin karşılığını nasıl verdiğini pek iyi görüyorum. Beş yüz yıldır seni koruyorum; sense başkaları beni parçalasın diye ellerimi bağlı tutuyorsun. Üstelik kendin düşmek istediğin çukurun dibine beni de çekmek istiyorsun." Türkler nedir? Kuzey Asya'nın çöllerinden ellerinde birer üvendireyle gelmiş yabanıl bir millettir. Vahşilikleriyle dünyanın en güzel ve en uygar ülkelerini aldılar. Onları soyup yıktıktan ve yaktıktan sonra bugün de bütün dünyayı dehşete düşüren bir vahşilik, yoksulluk ve zorbalık altında tutuyorlar. Yüzlerce yıldır inleyen bu ülkelerden biri de zavallı Arnavutluk'tur. Arnavutların kayıtsızlığı yüzünden bu zorbalığı, hatta bütün öteki ülkelerden fazlasını çekiyor. Türkler yeryüzünden dolu ve kar fırtınası gibi geçmiş milletlerdendir. Yakıp yıkarak ve kan dökerek dünyanın yarısını ele geçiren Hunlar, Vandallar, Moğollar, Avarlar, Gotlar ve daha nice yabanıl millet şimdi nerede? Türklerin o benzerlerinden daha uzun yaşamaya hakkı yoktu. Bugüne kadar yaşamaları ve ayakta kalmaları fazladan bir kazanç oldu. Artık daha uzun yaşamaya ve ayakta kalmaya hakları yoktur; nasıl yaşayacaklarını da ne bilir ne isterler. Çünkü bugüne kadar herkes gibi bir milliyet ve yönetim kurmadılar; sonsuza kadar vahşilikle yaşamak istiyorlar. Yok olacaklar ve insanlık onlardan kurtulsun diye yok olmalıdırlar. Ama bizimle ne işleri var da düşerken bizi de

beraberlerinde götürmek istiyorlar? Bizim onlarla ne işimiz var? Onlarla birlikte mi geldik? Asla! Biz ne Türküz ne Asya çöllerinden geldik. Biz Avrupa'nın en eski milletiyiz; Avrupa toprağında her milletten daha çok hakkımız vardır.

Arnavutlar bu kutsal hakkı ellerinde silahla da koruyabilir ve isteyebilirler. Hak güçle birleşince hiçbir şeyin karşısında duramayacağı bir kuvvet kazanır. Öyleyse Arnavutlar haklarını, yani milliyetlerini, dillerini ve vatanlarını her düşmana karşı ayakta tutup koruyabilirler. Yeter ki istesinler.

III / Arnavutluk ne olacak?

Arnavutluk'un kurtuluşu ya da yok oluşu Arnavutların elindedir

Arnavutluk bugün çok derin ve korkunç bir uçurumun kenarında duruyor. O tepede kalmak mümkün değildir. Orada kalmak isterse uçurumdan yuvarlanıp yüz parçaya bölünecektir. Kurtulmak istiyorsa o kenardan geri çekilmeli, düz ve tehlikesiz bir yere yerleşmelidir.

Arnavutluk kendisini kuşatan tehlikelerden kurtulup ilerleme ve esenlik yoluna girerse Avrupa'nın en iyi ve en güzel ülkelerinden biri olur. Çok büyük bir ülke değildir; ama her biri ayrı bir krallık olan Yunanistan'dan, Sırbistan'dan, Bulgaristan'dan, Romanya'dan, Danimarka'dan, Belçika'dan, Hollanda'dan, İsviçre'den ve benzerlerinden de çok küçük değildir. Avrupa'nın karşısında bulunur; İtalya ve Avusturya'yla komşudur. Çok çabuk

uygarlığa katılıp Avrupa'yla kaynaşabilir. Yukarıda gördüğümüz gibi gereken her şeye sahiptir. Arnavutlar pek zeki ve akıllıdır. Uygarlığa ve her türlü bilgiye büyük yatkınlıkları vardır; yiğittirler ve seçkin askerlerdir.

Sevgili vatanımız bugünkü gibi daha uzun süre yaşayamaz. Ya sonsuza kadar yok olacak, ne Arnavut ne Arnavutluk kalacak; ya da kurtulup dünyada benzeri olmayan, yeryüzünün bütün milletlerinin imreneceği bir biçimde kurulacaktır. Arnavutluk'un kurtulması ya da yok olması Arnavutların elindedir. İsterlerse kurtulacak, isterlerse yok olacaklardır.

Arnavutların özgürlüğünü kazanmak için başka milletler gibi silaha sarılması, dağlara ve mağaralara çekilmesi, öldürülüp perişan olması gerekmez. Arnavutlar böyle acılara mecbur kalacak kadar çiğnenmiş ve boyun eğmiş değillerdir. Kendi aralarında söz birliği etmekten, ne kadar Arnavut varsa hepsinin birleşmesinden, mertçe birbirine söz verip söz almasından, bu sözde sarsılmadan durmasından ve Türkiye'den ve Avrupa'dan haklarını istemesinden başka bir şey yapmaları gerekmez. Türkiye onları dinleyecek, istediklerini isteyerek ya da istemeyerek verecektir. Avrupa da öteki milletlere yardım ettiği gibi onlara yardım edecek ve Türkiye'yi bunlara da haklarını vermeye zorlayacaktır.

III / Arnavutluk ne olacak?

Besa ve birlik

P09 · Pjetër Marubi'ye atfedilen ve kaynakta Prizren Birliği'ne katılan İşkodra heyeti, 1878, diye tanımlanan toplu fotoğraf. Tanımlama ve tarih Marubi arşivinden bağımsız olarak doğrulanmamıştır. Bu baskıya eklenmiş editoryal görsel.

Arnavut'un besası, yani verdiği söze bağlılığı, bütün dünyada bilinir ve her zaman bilinmiştir. Arnavut verdiği sözü geri almaz, bozmaz; bedeninde bir hayat kıpırtısı kaldığı sürece tutar. Bugüne kadar Arnavut'u şereflendiren o besa, bugün de onu bütün tehlikelerden kurtaracaktır. Her şeyden önce Arnavutlar kendi aralarında büyük ve genel bir besa kurmalı, bütün Arnavutluk'u kapsayan bir birlik ve birleşme meydana getirmelidir. Her Arnavut bu birliğe ve bu besaya katılmalıdır. Aralarındaki kan davalarını ve düşmanlıkları bırakmalı, bugüne kadar olanları unutmalıdırlar. Kan alacağı olan bağışlasın. Arnavut'un kanı çok değerlidir; neden boş yere dökülsün? Birleşmeye ve o kanı vatanın düşmanlarına karşı dökmeye ihtiyacımız varken neden birbirimizi öldürelim? Böyle sağlam bir sözle bağlanmış ve

tek birlikte birleşmiş Arnavutlar, tek isteği, tek sözü ve tek amacı olan yiğit ve güçlü bir insan gibi olacaktır. O zaman Arnavutluk'un ve Arnavut'un karşısına kim çıkabilir? Bugün onu bölünmüş ve güçsüz bulunca yaptıkları gibi hakkını çalmaya ya da çiğnemeye kim cesaret edebilir?

Haydi yiğitler, ey Arnavutlar! Besaya, birliğe ve birleşmeye iki elle sarılın; sizi kurtaracak olan budur! Yoksa yok olacaksınız. Din ve mezhep ayrılığına bakmayın. Müslüman, Katolik, Ortodoks, ne kadar ve nerede Arnavut varsa hepsi kardeştir. Hepsi Arnavutluk'un kutsal bayrağı altında birleşmelidir!! Din uğruna çekilip kardeşlerini bırakan, Arnavutlardan ayrılarak Arnavutluk'un düşmanlarıyla birleşen Arnavut haindir; milletin ve vatanın düşmanıdır. Böyle Arnavutların olmaması, olmasından iyidir. Bunlar Arnavut olarak değil, düşman olarak görülmelidir.

Tanrı'ya şükürler olsun! Arnavutluk'ta birlik kuruluyor, besa güçleniyor, birleşme genişliyor. Birlik Arnavutluk'un bir köşesinde başladı ve günden güne bütün ülkeye yayılıyor. Başlangıçta bu birlik farklı, Arnavutların amacına yabancı gibi göründü. Ama gittikçe bunun böyle olmadığı ortaya çıkıyor. Başta öyle görünmesi gerekiyordu; onu kuranlar öyle istediler. Öyle göstermeden hiç kurulamazdı, çünkü izin vermezlerdi. Ama bir kez kurulup güçlenince amacını açığa vurabilecek ve gerekeni yapabilecektir. İkinci ve üçüncü toplantı bu sözlerimizi doğrulayacaktır.

Bugün Arnavutluk'ta kurulmakta olan bu birliğin, bu toplantının ve bu besanın Arnavutluk'un kurtuluşunun başlangıcı olacağına inanmak ve umut etmek istiyoruz. Çünkü bütün Arnavutlar Arnavutluk'un büyük tehlikesini

kavradı, kurtuluşlarının nerede olduğunu anladı. Bugünkü besa geçmiş besalara benzemez; yaşamak ya da ölmek için verilmiş bir sözdür.

Arnavutların birliği kısa süreli olmamalı; Arnavutlara istedikleri verilene ve Arnavutluk tehlikeden kurtulana kadar sürekli ve daima sürmelidir. O güne kadar birlik ayakta durmalı ve Arnavutluk'ta hükümetin yerini tutmalıdır. Çünkü Türk hükümeti yapmak için değil, yıkmak için vardır; Arnavutluk'u kurtarmaz, yok eder. Bu yüzden Arnavutların birliği, milliyetimizi ve haklarımızı ilgilendiren bütün işlerde onun yerini almalıdır. Bu işleri kendisi yapmalı ya da Türk hükümetini istemese de yapmaya zorlamalıdır. Böylece dilimizi, milliyetimizi ve Arnavut milletinin bütün haklarını korumalıdır.

Birliğin, Arnavutluk'taki sancak sayısı kadar şubesi ve bir merkezi olacaktır. Bunların her birinde haftada bir toplanan sürekli bir meclis ve yılda bir, ayrıca gerektiğinde toplanan büyük bir genel meclis bulunacaktır. Genel meclis üyeleri, bir başkan, bir yazman, bir sayman ve dört ya da beş üyeden oluşacak sürekli meclisin üyelerini seçeceklerdir. Bunlar ihtiyaç gördüklerinde genel meclisi toplayacak ya da merkezdeki büyük meclisle yazışarak anlaşacaklardır.

III / Arnavutluk ne olacak?

Arnavutların amacı

Arnavutların tek amacı, Arnavutluk'u yabancılar tarafından parçalanmaktan korumak, dillerini ve milliyetlerini yaşatmak, düşmanlarının entrikalarına karşı durmak ve Arnavutluk'un ve Arnavutluğun temellerini oyan, köklerini söken Yunan ve Slav dillerinin ve düşüncelerinin yayılmasını önlemektir.

Bu amaca zarar verebilecek her şeyle her gerçek Arnavut ve Arnavutların birliği sert biçimde mücadele edecektir. Bu amaca yardım edecek şeylere ise iki elle sarılacak, bunları rızayla ya da zorla gerçekleştireceklerdir. Bunların başında dil gelir. Arnavutsuz Arnavutluk, Arnavutçasız Arnavut, Arnavut harfleri ve Arnavutçanın öğretildiği okullar olmadan Arnavutça olamaz. Bu yüzden her şeyden önce dil korunmalıdır. Türk hükümeti, Arnavutçaya koyduğu yasağı kaldırmaya, Arnavutça okulların açılmasına, Arnavutça kitap ve gazetelerin Arnavutluk'a engelsiz girmesine ve burada basılmasına izin vermeye zorlanmalıdır. Her Arnavut önce Arnavutça yazıp okumayı, sonra başka dilleri öğrenmelidir.

İkinci iş kilisedir. Arnavutlar Yunan, Bulgar ve Sırp ruhbanlığının boyunduruğundan kurtulmalı; Arnavut papazları ve Arnavutça İncili olan kendi kiliselerine sahip olmalıdır. Çünkü İsa ne Yunan ne Slavdı.

Ama bunları yapmak için bugünkü yönetim sona ermeli ve yerine vatansever bir yönetim, Arnavutların ihtiyaçlarına ve haklarına göre çalışacak bir yönetim kurulmalıdır. Bugünkü

gibi yabancı ve kör değil, gözleri açık bir Arnavut yönetimi. Gerektiği gibi bir yönetim olsun da adı ne olursa olsun.

Arnavutların amacı budur.

III / Arnavutluk ne olacak?

Gelecekteki yönetim

Sözünü ettiğimiz bu yönetim Arnavutlar için yedikleri ekmek ve içtikleri su kadar gereklidir. Böyle bir yönetim olmadan Arnavutlar dillerini canlandırıp yayamaz, milliyetlerini koruyamazlar.

Bir an önce Arnavutluk'un sınırları ayrılmalı, nereden nereye kadar uzandığı bilinmelidir. Ülkemiz Arnavutluk olarak tanınmalı; Avrupa da onu Arnavutluk olarak tanımalıdır. Arnavutlar dillerini yazıyla ve bilgiyle aydınlatıp güzelleştirmeli, hepsi birleşmeli ve yeryüzündeki her milletin haklarına sahip olacak tek bir millet olarak ortaya çıkmalıdırlar.

O zaman Balkan Yarımadası'nda bir karışıklık çıksa, Türkiye yıkılıp yok olsa bile Arnavutluk kendi başına ayakta durur. Hiç kimse Arnavutluk'un ne olacağını düşünmez; hiç kimse Arnavutluk'un bir parçasını ele geçirmeyi aklından geçirmeye cesaret edemez.

Bu yönetim şimdilik Türkiye'nin altında olacaktır. Beş yüz yıldır bu devlet için kan döken Arnavutlar, devletin kendilerini yok etmeye, hem onların hem kendisinin düşmanları arasında paylaştırmaya uğraştığını görseler bile

onun yok olmasını hiçbir zaman istemeyeceklerdir. Arnavutlar sonuna kadar bu devlet için kan dökecek, şimdiye kadar yaptıkları gibi ona verdikleri sözü tutacaklardır. Böyle iyi bir yönetime kavuşup gereği gibi güçlenince Türkiye'ye de daha çok ve daha iyi yardım edebileceklerdir. Fakat Türkiye tuttuğu bu yolda ısrar eder, yok oluş çukuruna yuvarlanmayı sürdürür ve âdeti üzere kendi kurtuluşunu istemezse, o zaman Arnavutlar kendi kendilerini kurtarır. Bütün dünyanın bildiği gibi kurtulmak elindeyken kendini öldüren bu delinin yanında onlar da yok olmazlar.

Böylece bu yönetim Türkiye'nin altında bulunacak; fakat Türkiye yıkıldığında onu da ardından sürükleyemeyeceği, Arnavutluk'un olduğu haliyle kendi başına ayakta kalabileceği bir biçimde kurulacaktır. Türkiye yaşadığı sürece Arnavutluk'u bugüne kadar yaptığı gibi bozup yıkamamalı; söndüğünde de kendisiyle birlikte mezara çekememelidir.

Peki Arnavutluk böyle bir yönetimi nasıl elde edecek? Çünkü Türkiye'nin sevgiyle ve iyilikle hiçbir zaman bir şey vermediğini biliyoruz. Türkiye, sütlerini ve yünlerini almak için koyunlarını besleyip yaşatmak isteyen bir çoban değildir. Ensesinden yakaladığı zavallı koyunu parçalamadan, etini yemeden ve kemiklerini kırmadan bırakmayan bir kurttur. Türkiye, Arnavutluk'a onu düzeltip güzelleştirecek, herkes gibi aydın bir ülke yapacak akıllı ve iyi bir yönetim vermektense onu kaybetmeyi ve düşmanları arasında bölüştürmeyi yeğler. Her yerde böyle yaptılar. İnsanca bir yönetimle kurtarıp sonsuza kadar ellerinde tutabilecekleri bunca ülkeyi böyle verip kaybettiler. Çünkü

Türkler şöyle der: “İstediğimiz gibi öldürüp kesemeyecek, dövemeyecek, soyamayacak, çalamayacak, yakıp yıkamayacaksak o ülkeleri ne yapalım? Büsbütün bırakalım, isteyen alsın.” Bu düşünceyle Türkiye İmparatorluğu, yirmi küsur yıl önce Berlin Kongresi’nde taahhüt ettiği Rumeli ve Anadolu ıslahatını bugün bile yapmak istemiyor. Avrupa ne kadar zorlasa da en küçük düzeltmeyi yapmıyor; kendisini büsbütün yok edecek savaşa hazırlanıyor.

Bu yüzden Türkiye Arnavutlara da isteyerek hiçbir şey vermeyecektir. Arnavutlar istediklerini zorla almalıdır. Sözle istemeli, ama tüfekleri de dolu olmalıdır. Yine de Türkiye’nin Arnavutlarla savaşa tutuşacak kadar çıldırmış olduğuna inanmıyoruz. Gegleri Tosklara, Toskları Geglere karşı sürdüğü zamanlar geçti. Bugün yalnız Arnavutlar değil, belki birçok Türk, özellikle Rumeli Türkleri de Arnavutlara saldırmaz. Anadolululardan Arnavutlar pek korkmaz. Üstelik Arnavutlarla Türkler birbirine girince Balkan Yarımadası’nın öteki milletleri uzaktan mı bakacak, kendi paylarını almak için onlar da ayaklanmayacak mı?

Bu düşünceler yüzünden Türkler Arnavutlara saldıramayacaktır. Balkan Yarımadası’nda karışıklık istemeyen bazı büyük devletler de ateş yanmasın diye araya girecek ve Türkiye’yi Arnavutlara istediklerini vermeye zorlayacaktır. Yok, ne Türkiye ne Avrupa Arnavutlara kulak vermek isterse, o zaman Arnavutlar şöyle diyerek onları korkutabilir: “Çevremizdeki küçük komşularımızla anlaşmaya ve Avrupa Türkiyesi’ni aramızda paylaşmaya hazırız. Biz Arnavutluk’u tutar, öteki ülkeleri onlara bırakırız.” Nasıl olursa olsun Arnavutların sözü duyulacak ve hakları verilecektir.

Arnavutluk baştan başa Arnavutluk olarak tanınacak; kendisine ait, ayrı bir yönetimi olacaktır. Türkiye Avrupa'da kaldığı sürece bu yönetimin onun altında olmasını istiyoruz. Bize vurup kendisi bizi kovmazsa ondan büsbütün ayrılmayı hiçbir zaman istemeyiz. Fakat durum gösteriyor ki Türkiye tuttuğu bu yolla daha uzun süre yaşayamaz. Avrupa'da ise ömrü özellikle kısadır. O zaman Arnavutluk ne olacak? Kendi başına kalacak. İyi ama nasıl? Nasıl bir yönetim kuracak?

III / Arnavutluk ne olacak?

Arnavutluk yönetiminin başı

Yabancılar bazen, Arnavutlar ise her zaman, Arnavutluk kendi başına kaldığında prens, kral ya da yönetimin başına ne ad verilecekse o kişinin kim olacağını düşünürler. Arnavut olursa, derler, Arnavutluk'ta o kadar büyük ve bütün Arnavutlarca o kadar tanınmış bir aile yoktur. Sonra Geg olursa Tosklar, Tosk olursa Gegler istemez. Müslüman olursa Hıristiyanlar iyi gözle bakmaz, Hıristiyan olursa Müslümanlar hoşlanmaz. Avrupa'dan bir yabancı gelirse, Arnavutluk'ta yalnız Müslümanların değil Hıristiyanların da istemediği bütün balolarını, tiyatrolarını ve başka Avrupa âdetlerini beraberinde getirir. Yabancı Müslüman bir prens ya da kral gelirse, Arnavutluk'un besleyip bakacak zamanı olmayan bir hadımlar, kadınlar, siyahlar, "qepe" ve benzerleri kervanıyla gelir.

Ama Arnavutluk'a yönetimin başında tek bir kişi ne gerek? Bir kral ya da prens ülkemizin gücünü aşacak kadar çok

harcar. Üstelik kimimizi koltuğunun altına alıp başkalarını soğutarak huylarımızı da bozar.

Büyük coğrafyacı Strabon, yaklaşık iki bin yıl önce ülkemizi anlatırken şöyle der: Makedonların, İliryalıların ve Epirlilerin, yani bütün Arnavutların yer yer küçük krallıkları bulunsa da gerçek yönetimleri ileri gelenlerden oluşan bir çeşit meclistir. Bu meclislere plakoni, yani ihtiyarlar meclisi derler; o ülkeleri bunlar yönetir ve yargılar. Öyleyse binlerce yıllık bu güzel geleneği bugün neden bırakıp Arnavutluk'un gelirlerinin yarısını yiyecek ve milletin bütün güzel niteliklerini bozacak bir yabancı arayalım? Böyle bir insana ne ihtiyacımız var? Strabon'un plakonisinden, bugüne kadar koruduğumuz ihtiyarlar meclisinden hiçbir zaman vazgeçmeyelim. Çünkü Arnavutluk'ta her zaman ihtiyarlar meclisi hükmeder. İhtiyarlar meclisi her zaman hükmetsin ve egemen olsun.

III / Arnavutluk ne olacak?

Arnavutluk’un idari bölünüşü

Bugün Arnavutluk’un nereye kadar uzanacağını kesin söyleyecek kadar iyi bilmiyoruz; bu yüzden kaç bölgeye ayrılacağını da kesin söyleyemeyiz. Çünkü doğuda karışık nüfuslu bazı yerlerimiz vardır; bunların hangisini bize bırakacaklarını, hangisini bırakmayacaklarını bilmiyoruz. Fakat isteğimize göre konuşursak Arnavutluk’un merkez şehirlerine göre şu 15 bölgeye ayrılabileceğini söyleyebiliriz: İşkodra, Peç (İpek), Prizren, Priştine, Üsküp, Manastır, Debre, Elbasan, Tiran, Berat, Korça, Kesriye, Yanya, Ergiri ve Preveze. Bu bölgelerin her biri 3-4 alt bölgeye [kazaya] ayrılacaktır. Merkezdekini doğrudan bölge yöneticisi, diğerlerini alt bölge yöneticileri idare edecektir. Böylece bütün Arnavutluk’ta 15 bölge yöneticisi ve yaklaşık 50 alt bölge yöneticisi bulunacaktır.

Arnavutluk’un merkezi, yani genel başkenti, ülkenin ortasında bulunan ve Arnavutça konuşulan şehirlerden biri olacaktır. Ama Arnavutluk’un ortasında sağlıklı ve güzel bir yerde yeni bir şehir kurulması daha iyi olurdu. Skenderbegas adını verebileceğimiz bu şehir geniş ve düz yolları, iyi evleri, meydanları ve gereken her şeyiyle çok güzel bir biçimde kurulacaktır. Kısa sürede çok büyüyüp genişleyebilir; çünkü Arnavutluk’un bütün ileri gelenleri ve aydın Arnavutlar orada toplanmaya ve ev yapmaya ihtiyaç duyacaklardır. Böylece bu yeni şehir eski şehirlerin bütün kötü alışkanlıklarından kurtulmuş olacaktır. Sakinleri Arnavutluk’un her yanından toplanacağı için orada konuşulacak dil de karışık olacak; bütün Arnavutluk’un

ortak dili ve edebî dili sayılabilecektir. Bu şehir, çevresindeki az miktarda yerle birlikte ayrı bir alt bölge olarak yönetilecektir.

III / Arnavutluk ne olacak?

İhtiyarlar Meclisi

Her bölge ileri gelenlerinden birini İhtiyarlar Meclisi'ne seçecektir. Bu on beş ihtiyar Arnavutluk'un başkentinde toplanıp aralarından bir başkan ve bir başkan yardımcısı seçeceklerdir. Arnavutluk'ta prensin ve kralın yerinde İhtiyarlar Meclisi başkanı bulunacaktır. Kabul ve uğurlamaları o yapacak, kabinenin bütün kararlarını o imzalayacak, kabine değiştiğinde uygun gördüğü kişiyi çağırıp yeni kabineyi kurmakla o görevlendirecek, Genel Meclis'i o açacak ve açılış konuşmasını o yapacaktır. Kısacası başka ülkelerde kralların ve prenslerin yaptıklarının hepsini yapacaktır. Fakat bütün bunları önce İhtiyarlar Meclisi'nde görüşüp öteki ihtiyarların da düşüncesini alarak yapacak; kendi başına hiçbir şey yapmayacaktır. Çünkü tek kişi aldanabilir ve yanılabilir, ama olgun ve tecrübeli on beş kişinin hepsi birden yanılamaz. İhtiyarlar Meclisi başkanı devlet başkanının onuruna sahip olsa da fiilen hükmedecek olan tek başına o değil, bütün İhtiyarlar Meclisi olacaktır. Başkan hasta ya da dışarıda olduğunda işleri başkan yardımcısı yürütecek ve onun yerini tutacaktır.

İhtiyarlar da başkanları gibi dört yıl için seçilecektir; fakat hepsi birden değişmeyecektir. Yarısı bir kez, öteki yarısı iki yıl sonra seçilecektir. Böylece her iki yılda ihtiyarların yarısı

değişecektir. Meclis hiçbir zaman aynı anda hem başkansız hem başkan yardımcısız kalmasın diye başkan bir yarıyla, başkan yardımcısı öteki yarıyla değişecektir. Fakat ikinci seçimde başkan yardımcısı başkan seçilirse, onun kalan iki yılı için bir başkan yardımcısı seçilecektir.

İhtiyarların her birinin bir yazmanı olacak; meclis başkanının yazmanı başyazman olacaktır. Yazmanlar ihtiyarlarla birlikte değişmeyecektir. Arnavutluk'un her bölgesi kendi seçtiği ihtiyarla sürekli yazışacak; ister hükümet görevlilerinden ister başkalarından olsun her şikâyetini ve yöredeki her eksikliği ona yazacaktır. Yazmanlar bunları düzenli ve usulüne uygun biçimde tutup saklayacaktır. Her ihtiyar kendi yazmanıyla bunları okuduktan sonra ne yapılması gerektiğini düşünmek, başbakana ya da işin ilgili olduğu bakana yazmak üzere İhtiyarlar Meclisi'ne sunacaktır. Böylece İhtiyarlar Meclisi, her işi yoluna koymak ve kimseyi şikâyetli bırakmamak için halkla hükümet arasında bir aracı da olacaktır.

İhtiyarlar Meclisi sürekli bulunacak ve her gün toplanacaktır. Yalnız yazın iki ay boyunca, ilk ay yarısı, ikinci ay öteki yarısı, dinlenmek ve yörelerinin ihtiyaçlarını görmek için kendi memleketlerine gitme izni alacaktır.

İhtiyarlar Meclisi'ne seçilecekler ileri gelenlerden ve sözü geçen kişilerden olacak; okumuş ve öğrenim görmüş olsunlar ya da olmasınlar, 30 yaşında ya da daha büyük olacaklardır.

İhtiyarlar Meclisi, Genel Meclis'in kararlarını da inceleyecektir. Sağduyuyu, ülkenin âdetlerini ve Arnavutların niteliklerini koruyarak, fazla sert ve ateşli

bulduklarını biraz yumuşatarak her zaman orta yolu tutacaktır.

İhtiyarların değişmesiyle Arnavutluk'un bütün ileri gelenlerine bu meclise girme sırası gelecek; birçoğu İhtiyarlar Meclisi başkanı da olabilecektir. Kimsenin şikâyet edecek sebebi kalmayacaktır. İşlerin başına geçecek kadar öğrenim görmemiş olanlar da İhtiyarlar Meclisi'ne girebilecek, paydan yoksun kalmayacaklardır.

III / Arnavutluk ne olacak?

Genel Meclis

Her alt bölgeden iki kişi, yani yaklaşık her 20,000 sakin için bir temsilci seçilecektir. Sayıları 100 ya da biraz daha fazla veya az olacak bu kişiler Arnavutluk'un başkentinde toplanıp Genel Meclis'i oluşturacaktır. Bu meclis yılda bir kez toplanacak ve bütçeyi, ülkenin bütün genel işlerini, kabinenin ya da İhtiyarlar Meclisi'nin göndereceği birçok konuyu incelemek için bir ay çalışacaktır. Seçilmişler, yani Genel Meclis üyeleri 4 yıl için seçilecek, fakat her 2 yılda yarısı değişecektir. Seçmenler 20 yaşını doldurmuş olmalıdır. Hükümete yılda en az 5 parça (frank) vergi ödedikleri bir evleri, tarlaları ya da herhangi bir malları bulunmalı; yahut bir okuldan çıkmış ve okuma yazma biliyor olmalıdırlar. Seçilecekler ise 25 yaşını doldurmuş olmalı; hükümete yılda en az 10 parça vergi ödedikleri ev, toprak ya da başka mala sahip bulunmalı; yahut bir orta ya da yüksekokulu bitirmiş olmalıdırlar.

Konulacak her çeşit yasa, getirilecek her vergi ve demiryolları gibi bütün büyük işler, Bakanlar Kurulunda iyice düşünülüp kararlaştırıldıktan sonra Genel Meclis'e sunulacaktır. Bu meclis uygun bulursa İhtiyarlar Meclisi'ne de sunulacak; o da uygun bulursa İhtiyarlar Meclisi başkanının imzasıyla Bakanlar Kuruluna geri dönecektir.

Seçilmiş temsilciler toplanır toplanmaz aralarından bir başkan ve bir başkan yardımcısı seçeceklerdir.

Bakanlar

Arnavutluk'u yasalara göre yönetecek bakanlar yedi kişi olacaktır: içişleri, dışişleri, savaş ve deniz işleri, maliye, adalet, eğitim, bayındırlık ve din işleri bakanları. Arnavutluk kendi başına olduğunda bunlardan biri hepsinin ve kuracakları kurulun başkanı olacaktır. Türkiye'ye bağlıyken ise başkan, Konstantinopolis'ten beş yıl için gönderilecek genel vali olacaktır. Bâbıâli bu kişinin adını İhtiyarlar Meclisi'ne bildirecek; İhtiyarlar Meclisi de Genel Meclis'i toplayacaktır. Bu iki meclis o kişiyi uygun bulursa gönderilecektir. Bulmazlarsa İhtiyarlar Meclisi başkanı Bâbıâli'ye cevap verip başka birini seçmesini isteyecektir. Uygun bulunana kadar böyle sürecektir.

Her bakan yaptığı işler için Genel Meclis ve İhtiyarlar Meclisi önünde sorumlu olacaktır. Başbakan ya da genel vali ise hepsinden sorumlu olacaktır.

Bakanlar Kurulu hükümet işlerini görüşmek için haftada bir ya da iki kez toplanacaktır. Her bakan kendi başına yapmaya cesaret edemediği işleri görüşmeye sunacaktır. Kurul bazı önemli işler için İhtiyarlar Meclisi'yle yazışacak; ihtiyaç gördüğünde birlikte görüşmek üzere onunla birleşecektir.

Ordu

Her Arnavut 20 yaşından 40 yaşına kadar asker olacaktır. Yirmisine girince yalnız bir yıl için eğitim ordusuna [nizamiye] katılacaktır. Bu yıl boyunca kendi memleketine en yakın askerî yerde [kışlada] kalacak, savaş bilgisini ve bir askere gereken bütün dersleri öğrenecektir. Bunları bir yıldan kısa zamanda öğrenirse yazılı olarak terhisini isteyecek; komutanı da bunu doğrularsa bırakılacaktır. Eğitim ordusundan çıkanlar hazır orduya [redif] geçecektir. Bu ordu üç sıraya ayrılacak; birincisi 7, öteki ikisi 6'şar yıl sürecektir. Birinci sıra eğitimi [talimi] tekrarlamak için yılda bir ay, ikinci sıra yılda iki hafta, üçüncü sıra yalnız bir hafta toplanacaktır. Kendi alt bölgelerinin merkezinde toplanacaklardır; komutanları, her birinin kendi numarasıyla silahları ve giysileri orada bulunacaktır. Ne zaman ihtiyaç doğup emir verilirse hazır ordu hemen silah altına alınacaktır. Küçük ihtiyaçta birinci sıra, daha büyük ihtiyaçlarda ikinci sıra da, en sonunda üçüncü sıra çağrılacak ve gereken yere gönderilecektir.

Her Arnavut kırk yaşından sonra 60 yaşına kadar ülke koruma askeri, yani müstahfız olacaktır. Bunlar yalnız savaş zamanında ülkeyi korumak için silah altına alınacaktır.

Bu yöntemle barış zamanında 20,000 kişiyi aşmayacak, savaş zamanında ise 500,000 erkeğe çıkabilecek Arnavutluk ordusu dört kola ayrılacaktır. Biri Yunanistan sınırında, biri doğu sınırında, biri kuzeydoğu yahut Sırbistan sınırında, biri kuzeybatı yahut Karadağ sınırında bulunacaktır. Yanya, Manastır, Priştine ve İşkodra bu kolların merkezleri olacaktır. Her bölgenin merkezinde bir komutan [general], her alt bölgenin merkezinde bir binbaşı, köy birliklerinde de ihtiyaca göre daha küçük komutanlar bulunacaktır.

Bu komutanlar kendi komutanları olan ve az sayıda yerde bulunacak eğitim ordusuna karışmayacaklardır. Onların yönetiminde hazır ordu bulunacaktır. Eğitim zamanında onu toplayacak, diğer zamanlarda defterlerini düzenli tutacaklardır. Koruma kuvvetlerine [jandarmaya] de komuta edeceklerdir. Bunların yetmediği bir karışıklık çıkarsa bir ya da birkaç köy birliğinin bir sıraya ait hazır askerini hemen çağırıp bunlarla karışıklığı bastıracak ve huzuru sağlayacaklardır.

Deniz kuvvetleri biraz farklı olacak; [süvariler] ve topçular gibi eğitim için biraz daha uzun süre silah altında kalacaktır. Deniz askerleri, merkezi Avlonya yakınındaki Ujët-të-Ftohtë (Paşa Limanı) olacak birkaç savaş gemisinde bulunacak ve Ülgün'den Salahora'ya kadar kıyıları koruyacaktır.

III / Arnavutluk ne olacak?

Eğitim ve bilim

Arnavutların özellikle özen göstermesi gereken bir şey varsa, o kuşkusuz eğitim ve bilimdir. Bütün kasabaların, bütün köylerin ya da birbirine yakın iki üç köyün birlikte bir ilkokulu bulunmalıdır. Şehirlerde ise büyüklüklerine göre birden fazla ilkokul olmalıdır. 7 yaşından 13 yaşına kadar bütün oğlan ve kız çocukları mutlaka okula gitmek zorunda olacaktır. Çocuğunu okula göndermeyen ana babalar uyarılıp göndermeye zorlanacaktır. Eğitim ücretsiz olacak; yoksullara defter, kâğıt ve benzerleri de ücretsiz verilecektir. Her alt bölgenin merkezinde biri oğlanlar, biri kızlar için iki ortaokul bulunacaktır. Her bölgenin merkezinde ise ortaokullardan (rüştiye, σχολεῖον) başka, oğlanlar ve kızlar için ayrı liseler (idadiye, γυμνάσιον), ayrıca yörenin durumuna göre zanaat, tarım ve benzeri okullar olacaktır.

Arnavutluk'un başkentinde ortaokul ve liselerin dışında bir üniversite (darülfünun, πανεπιστήμειον), bir askerî okul, bir maden ve orman okulu, bir tarım okulu ve özel bilim ve zanaatlar için daha birçok okul bulunacaktır. Daha sonra iki üniversite daha açılmalıdır: biri Yukarı, biri Aşağı Arnavutluk'ta. Denizcilik okulu kıyıda, savaş gemilerinin de bulunduğu yerde, Dıraç'ta ya da Avlonya yakınındaki Ujët-të-Ftohtë'da olmalıdır.

Başkentte dil, gerekli kitaplar ve benzeri konularla ilgilenen bir bilim kurulu, yani akademi bulunmalıdır. Bir devlet matbaası okullara gereken kitapları basacak, Arnavutları uyandırmak için süreli bilim dergileri ve gereken her şeyi

yayımlayacaktır. Eğitim Bakanlığının yardımıyla Arnavutluk'un coğrafyasını, tarihini, yerbilimini (γεωλογία), madenlerini ve başka konularını ilerletmek için birtakım dernekler kurulacaktır. Bunların her biri ayda bir ya da daha seyrek bir süreli dergi çıkaracak; derneğin bütün buluşlarını ve keşiflerini burada anlatacaktır.

Arnavutluk'un başkentinde iki büyük dil okulu olacaktır. Birinde Avrupa'nın yeni dilleri, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İngilizce, Slavca, yeni Yunanca ve başkaları öğretilecektir. Ötekinde eski diller, eski Yunanca, Latince, Arapça, Farsça, Sanskritçe ve başkaları öğretilecektir. Bu okulların her birinin bu dilleri bilen insanlardan oluşan bir kurulu bulunacaktır. Bu kişiler söz konusu dillerde ders kitapları ve benzerlerini yazıp bastırmaya çalışacaktır. Devlet matbaasında da bunları basmak için bütün bu dillerin harfleri bulunacaktır.

Arnavutluk'ta ve başka yerlerde bulunacak bütün eski eserler, heykeller, tasvirler, yazılı taşlar ve benzerleri için başkentte genel bir müze kurulacaktır. Bu müzenin yönetimi eski eser aramak için eski şehirlerin bulunduğu bütün yerlerde kazı ve araştırma yapacaktır. Bir başka müze doğa tarihi için olacaktır. Onun kurulu bütün Arnavutluk'ta ülkenin otlarını, ağaçlarını, madenlerini, canlılarını ve benzerlerini, ayrıca [yerbiliminin] ve insanbiliminin eski kalıntılarını araştıracaktır. Bu iki müzenin kurullarından her biri ayda bir dergi çıkaracak; araştırmalarını, bulduklarını ve bu işlerde Avrupa'da ve başka yerlerde yapılanlardan pek çok bilgiyi yazacaktır. Büyük bir kütüphane de kurulacak; Arnavutluk'ta anlaşılabilecek bütün dillerde gerekli ve değerli kitapları ve başka yazılı eserleri barındıracaktır.

Arnavutluk'un Arnavutçadan başka Bulgarca, Yunanca, Ulahça gibi dillerin de konuşulduğu yerlerinde bu dilleri konuşanlar ilkokullarda kendi dillerini Arnavutçayla birlikte öğreneceklerdir. Orta ve yüksekokullar Arnavutça olacaktır. Fakat isterlerse kendi dillerinde kendileri için büyük okullar da kurabilirler. Yalnız Arnavutça yazıp okumayı bilmezlerse hiçbir devlet görevine giremez, meclislere üye seçilemezler.

III / Arnavutluk ne olacak?

Bayındırlık işleri

Eğitimden sonra Arnavutların özen göstereceği iş ve en büyük ihtiyacı, Arnavutluk'a büyük bolluk ve zenginlik getirecek bayındırlık işleri olacaktır. Yollar, demiryolları, limanlar, ırmak ve göllerin açılması, madenler, ormanlar ve benzerleri, elleri ve ayakları çözüldüğünde Arnavutluk'un yapacağı en gerekli ve en değerli işlerdir. Arnavutlar bugün yollar için, bütün Arnavutluk yollarını [gümüşle] kaplamaya yetecek kadar para ödüyorlar. Oysa namuslu ve doğru bir yönetim çok daha az parayla bu yolları yapabilir; insanlar ve hayvanlar her tarafta tehlikesizce gidip gelebilir.

Manastır'dan başlayacak bir demiryolu Korça'dan geçtikten sonra iki kola ayrılmalıdır. Kollardan biri Yanya üzerinden Preveze'de son bulmalı, diğeri Berat'a ve Skenderbegas'a gitmelidir. Oradan yeniden ikiye ayrılmalı; biri Avlonya'ya, öteki Dıraç'a ulaşmalı, ayrıca Elbasan'a kadar bir kol uzanmalıdır. Bir başka yol Manastır'dan Ohri'ye gitmeli; oradan Drin kıyısını izleyerek bir kol İşkodra'ya ve Leş'e

inmeli, diğeri Prizren'den geçip Firzovik'te Selanik ve Avusturya'ya giden büyük hatla birleşmelidir.

Bu demiryolları, birkaç yan kolla birlikte, ya yabancı şirketlerce ya da biraz borç alarak Arnavutluk'un kendisince kısa sürede tamamlanabilir; ülkeye büyük zenginlik ve uygarlık getirebilir.

Yollardan sonra yapılacak ilk iş Myzeqe'dir. Bu geniş ova, gerektiği gibi düzenlenirse bütün Arnavutluk'u besleyebilecek, dışarıya da çok tahıl ve başka ürün çıkarabilecek büyük bir ekmek teknesidir. Bu ovayı düzenlemek için Seman, Berat Irmağı, Devoll ve benzeri ırmaklarla, kıyılarından akan Vyosa ve Şkumbin'in yatakları açılmalıdır. Bu ırmaklar derinleştirilmeli, suları ovalara yayılmasın diye gereken yerlere duvarlar yapılmalıdır. Sonra açılıp kapanabilen kapaklar ve kanallar kurulabilir, bütün ova bunlarla sulanabilir. Böylece yazın fazla suların durup kokuşarak bütün yörenin havasını bozduğu nice göl ve bataklık da kurutulabilir. Kışın ise bütün ova sular altında kesintisiz bir bataklık olmaktan kurtulur. Myzeqe, sulanabildiği ve toprağı çok verimli olduğu için ikinci bir Mısır olacak geniş ve uzun bir tarlaya dönüşür. Myzeqe'nin tepeleri bağlarla ve zeytinliklerle örtülebilir; çayırları yalnız Arnavutluk'u değil, Avrupa'yı da dolduracak kadar at ve hayvan besleyebilir.

Dıraç limanı açılmalıdır. Şehrin kuzeyindeki bu geniş ve güzel limanı Sultan Mehmed, bilgisizliğiyle, Venedik gemileri girmesin diye kapatmıştır. Liman ağzının açılması ve içinin derinleştirilmesi, şehrin eski haline kavuşmasını, ikinci bir Trieste ya da başka bir Selanik olmasını sağlayacaktır.

Adriyatik kıyısında Butrint ve benzerleri gibi daha birçok liman açılıp temizlenebilir; büyük ticareti olan çok sayıda iskele ortaya çıkıp gelişebilir.

Bir vapur şirketi kurulabilir; Arnavutluk limanları arasında, Trieste'ye, İtalya ve Yunanistan limanlarına kadar vapurlar işletebilir. İşkodra, Ohri, Prespa ve başka göllerde, ayrıca yatağı açılacak bazı ırmaklarda da vapurlar ve gemiler çalışabilir.

Bütün bu işler, ormanlar ve madenlerle birlikte Bayındırlık Bakanlığınca gözetilecektir. Her orman birkaç bölüme ayrılacak; son bölümün kesilme sırası gelene kadar ilk kesilen bölüm yeniden yetişmiş olacaktır. Böylece ormanlardan sürekli kereste kesilecek, ama ormanlar hiçbir zaman tükenmeyecek; yenilenecek ve her zaman canlı kalacaktır. Madenler Arnavutluk'un her yanında araştırılacak, nerede bulunursa çıkarılacaktır.

Zanaatlar ve ticaret de tarım ve hayvancılık gibi bu bakanlığın ilgisi altında olacaktır. Bakanlık her yerde yerli halkın alışkın olduğu zanaatın gelişmesine çalışacaktır. Arnavutluk'un bunları dışarıdan getirmeye bu kadar fazla ihtiyacı kalmasın diye yün, keten, pamuk, ipek, demir ve ağaç mümkün olduğu kadar çok yetiştirilmeli, elde edilmeli ve işlenmelidir.

III / Arnavutluk ne olacak?

Din işleri

Bakanlardan biri, eğitim ya da adalet bakanı, din işlerini de üstlenecektir. Müslümanlar için bir başmüftü, Ortodoks Hıristiyanlar için bir eksarh ve Katolikler için bir başpiskopos bulunacak; bunlar Arnavutluk'ta üç dinin bütün işlerine bakacaktır. Camiler, kiliseler, tekkeler, manastırlar, müftüler, imamlar, müezzinler, papazlar ve bütün din adamlarıyla dinî yerler, bunların malları ve vakıflar bu üç büyük makam sahibi tarafından gözetilip düzene konacaktır. Her birinin bu işleri düşünmek için ikişer kurulu da olacaktır. Bu işlerin gözetimiyle görevli bakan onlara yardım edecek, hesaplarını inceleyecek; ama yalnız din kurullarının karışabileceği, bütünüyle dine ait işlere karışmayacaktır. Din başkanlarının her birinde bulunacağını söylediğimiz iki kuruldan biri yalnız din adamlarından, müftülerden, ulemadan, müderrislerden, dervişlerden ya da piskoposlardan, papazlardan, ilahiyatçılardan ve benzerlerinden oluşacaktır. Diğeri bu tür kişilerle halktan insanların karışımı olacaktır. Birincisi yalnız din işlerine karışacak, din kitaplarını da inceleyecektir. İkincisi cami ve kiliselerin yönetimine, hesaplara ve benzeri işlere bakacaktır. Bu kurulların bazı üyeleri din başkanlarınca atanacak ve din işleri bakanının yazısı üzerine yönetimin başı tarafından onaylanacaktır. Bazı üyeleriyse halk seçecektir.

Din başkanları, yani başmüftü, eksarh ve başpiskopos büyük saygı görecektir. Fakat öteki müftüler, piskoposlar ve bütün din adamları gibi yalnız din işlerine karışacaklardır. Ulema,

dervişler ve papazlar, camilerde, medreselerde, kiliselerde ve benzeri yerlerde verecekleri din eğitimi dışında öğretime ve okullara karışmayacaklardır.

Arnavutluk'ta oldukça yaygın ve kalabalık olan Bektaşilerin ülkenin bir yerinde bir Başbabası olacaktır. O, öteki babaları tayin edecek; babalardan ve dervişlerden oluşan bir kurulla birlikte tekkelerin ve tarikatın işlerini gözetip düzene koyacaktır.

Bütün öteki dinler Arnavutluk'ta serbest ve özgür olacaktır. Yahudilerin, Protestanların ve başkalarının din işleri bakanının gözetimi altında kendilerine ait birer başkanı bulunacaktır.

Her insanın dini kendisine aittir. Hiç kimsenin başkasını bir şeye inanmaya ya da istemediği halde dinî bir işi yapmaya zorlama hakkı yoktur. Din başkanları, ulema ve papazlar insanları yalnız sözle ve iyilikle din yoluna getirebilirler. Bunu da dışarıda değil, camilerde, medreselerde, tekkelerde, kiliselerde ve benzeri yerlerde yapabilirler. Hiç kimse din işleri ve dinî yerler için para ödemeye zorlanmayacaktır. Yalnız kendi isteyen gönlünden ne koparsa verecektir.

III / Arnavutluk ne olacak?

Mali işler

Bugün Türk hükümetinin dört vilayette aldığı vergilere göre Arnavutluk, gümrük, tuz ve benzeri gelirlerle birlikte yılda yaklaşık 3,000,000 Türk lirası çıkarır. Çalınan, yenilen ve boş yere kaybolanlar bunun dışındadır.

Hayvan vergisi ve benzerleri gibi vergilerin çoğunun fazla olduğu, halk rahatlasın diye indirilmesi gerektiği doğrudur. Ama bunların karşısında bugün kaybolup boşa giden ormanlar, madenler ve daha nice şey vardır. Bunlara gerektiği gibi bakılırsa büyük zenginlik getirebilirler.

Bütün bunlarla ve gerektiği gibi yönetilirse Arnavutluk'un yıllık geliri çok daha fazla olabilir. Ama elde edileceğinde kuşku olmayan 3,000,000 Fransız lirası, yani 60,000,000 frank bize yetsin.

Arnavutluk kendi başına olduğunda ilk iş olarak açık ve belirli sikkeler bastırmalıdır. Bir altın lira 20 parça (frank) değerinde olmalı, her parça da 100 cinga (santim) olarak bölünmelidir. Altından yarım ve çeyrek lira, ayrıca iki buçuk ve beş lira, yani 50 ve 100 parçalık sikkeler de olacaktır. Parçalar gümüşten olacaktır. İki buçuk ve beş parçalık, ayrıca yarım ve çeyrek parçalık, yani 50 ve 25 cingalık gümüş sikkeler de bulunacaktır. Nikelden 2½, 5, 10 ve 20 cingalık sikkeler olacaktır. Arnavutluk'un bütün sikkeleri bunlar olacaktır. Fakat bunların kökü ve temeli altın lira olacaktır. Gümüş ve nikel sikkeler yalnız küçük tutarları tamamlamak için ve öyle az miktarda bulunacaktır ki, bugün Türkiye'de beyaz mecidiyelerin bolluğu yüzünden olduğu

gibi, gümüş ve nikelin piyasa fiyatına göre liranın değerini değiştiremeyeceklerdir.

Arnavutluk'ta daha baştan bir millî banka kurulmalıdır. Parası olup onu nerede, nasıl saklayacağını bilmeyen, yalnız faizini değil birçok kez anaparasını da kaybeden bütün insanlar, paralarını hükümetçe onaylanmış ve güvence altına alınmış bu bankaya korkmadan bırakacaktır. Hükümet de topladığı vergileri sandıklarda tutmayacak, hemen bankaya verecektir. Bankanın her bölgede ve ticaretin geliştiği bazı alt bölgelerde şubeleri olacaktır. Böylece banka bütün Arnavutluk'ta hazır bulunacak; kimsenin koynunda ve kesesinde para tutmasına gerek kalmayacaktır. Banka herkesin kasadarı olacaktır. Halktan ve hükümetten aldığı bütün paraları işletip vatana bolluk ve güzellik getirecek, bunların yerine kâğıt para, yani banknot çıkaracaktır. Altın ve gümüş çalışmadan ve faiz getirmeden kalmasın diye halk arasında daha çok bu banknotlar kullanılacaktır.

Bir hükümetin görevlilerini çoğu zaman iki şey bozar: İsraf ve gösteriş yolunu açan fazla maaş ve çalmaya, işe bakmamaya iten az maaş. Bu yüzden Arnavutluk'ta ne çok büyük ne de çok küçük maaş bulunmalıdır.

Örnek olarak görevlilerin maaşlarını sıralayabilir ve hepsinin aylık toplamının ne tutacağını görebiliriz:

		Birim başına	parça
	İhtiyarlar Meclisi başkanı	3000	3000
	Başkan yardımcısı	2500	2500
13	Üyeler	2000	26000
15	Yazmanlar	300	4500
7	Bakanlar	2000	14000
	Başbakan	2500	2500
8	Başyazmanlar	1000	8000
8	Daire yazmanlıkları	2000	16000
3	Din başkanları	2000	6000
3	Kurulları ve yazmanları	2000	6000
15	Bölge yöneticileri	1500	22500
15	Başyazmanlar	750	11250
15	Maliye müfettişleri	750	11250
15	Eğitim müfettişleri	750	11250
15	Bayındırlık müfettişleri	750	11250
15	Adalet müfettişleri	750	11250
15	Muhasebe yazmanlıkları	2000	30000
50	Alt bölge yöneticileri	750	37500
50	Yazmanlar	300	15000
50	Maliye müfettiş yardımcıları	300	15000
50	Öteki yazmanlar vb.	300	15000
50	İlk derece mahkemeleri	1000	50000
15	İkinci derece mahkemeleri	2000	30000

		Birim başına	parça
1	Yüksek mahkeme	5000	5000
50	Ortaokullar	2500	125000
2000	İlkokullar	200	400000
20	Yüksekokullar	5000	100000
		fr.	989750
	Devreden	-	989750
10	Akademi, matbaa, gözlemevi, müze, kütüphane vb.	5000	50000
20000	Askerler, kişi başına ortalama	40	800000
	Savaş ordusunun kadrosu ve jandarma		500000
	Yollar ve diğer bayındırlık işleri		500000
	Savaş gemileri		500000
	Yabancı ülkelere gönderilen temsilciler		25000
	Çeşitli giderler		75000
	Aylık toplam		3439750
	Bunun yıllık karşılığı		41277000
100	Genel Meclis üyeleri, 1000 parça üzerinden (2 ay)		200000
	Başkan, başkan yardımcısı ve yazmanlar		10000
	Yıllık toplam	-	41487000

Böylece bütün giderler 2 milyon lirayı pek aşmaz; yaklaşık bir milyon lira artar. Bu para demiryollarına, araba yollarına, limanlara ve başka bayındırlık işlerine, ayrıca savaş ve ticaret için gemilere ve vapurlara harcanacaktır. Bu işler sürekli ilerledikçe Arnavutluk'un gelirlerini yıldan yıla

daha da artıracaktır. Öyle ki bir gün ülke yalnız gümrük ve ticaret vergileriyle yönetilebilir. Yoksul köylüler de kendileri, hayvanları, toprakları ve evleri için ödedikleri, bellerini büken ve soluk aldırmayan vergilerden kurtulurlar. O zaman Arnavutlar, bugünkü Amerikalılar gibi, cennetteymiş gibi yaşayacaklardır.

Arnavutluk sikkesinin bir yüzünde, ülkenin simgesi olarak, ayakta duran, kanatları yarı açık ve alnının üzerinde bir yıldız (Tanrı) bulunan bir kartal olacaktır. Çevresinde Arnavutluk'un adı, kartalın ayaklarının altında basıldığı yıl yer alacaktır. Öteki yüzde dallardan bir çelengin ortasında sayı, sayının altında da parça ya da cinga adı bulunacaktır.

III / Arnavutluk ne olacak?

Belediyeler

Dünyanın en mutlu ülkesi, hükümetin elinin pek az hissedildiği ülkedir. Hükümet halkla mümkün olduğu kadar doğrudan ilişkiye girmemelidir. Bunun için belediyeler iyi kurulmalı; halk yalnız onları tanımalı, onlar da hükümeti tanıyıp onunla ilişki kurmalıdır. Vergileri belediye toplayıp hükümete verecektir. Halk arasındaki küçük davalara belediye bakacaktır. Köyler arasındaki küçük yolları ve şehir sokaklarını belediye yapacaktır. İlkokullar, pazarlar, şehir ve köylerin başka işleri, ayrıca ortak ormanlar, bahçeler, tarlalar ve bağlar belediyenin gözetiminde olacaktır.

Her küçük şehir bir belediye sayılacak; büyük şehirler iki ya da daha fazla belediyeye ayrılacaktır. Birbirine yakın olan ve

birlikte bir havza ya da çevre oluşturan birkaç kasaba ve köy tek belediye sayılacaktır. Böylece her alt bölge birkaç belediyeye ayrılacaktır.

Her belediyenin kendi genel toplantısı olacaktır. Buna 20 yaşını geçmiş, en az bir evi ve bir tarlası, bağı, bahçesi ya da hükümete yılda en az 5 parça (frank) vergi getiren başka bir malı olan, yahut okuma yazma bilen bütün erkekler katılacaktır. Bu genel toplantı yılda bir belediye başkanı [nahiye müdürü ya da belediye reisi], bir başkan yardımcısı, belediye meclisine üç üye, sulh mahkemesine (juges de paix) bir başkan, bir başkan yardımcısı ve üç üye seçecektir. Bunların adları alt bölge yöneticisine yazılacak; o da hemen bölge yöneticisine gönderecektir. Bölge yöneticisi bunları onaylayıp geri yollayacaktır. Yol ve orman bekçileri, vergi toplayıcıları (tahsildarlar), belediye jandarması ve benzerleri belediye başkanının buyruğunda olacaktır. Halkın vergileri belediye tarafından tahsildar aracılığıyla, gerektiğinde jandarmanın yardımıyla toplanacak ve hazır olarak alt bölge yönetimine gönderilecektir. Gerek alacak verecek gerek suçlarla ilgili bütün küçük davalara belediyenin sulh mahkemesi bakacaktır. İki taraf da isterse daha büyük davalara da bakabilecektir.

Böylece bütün yerel işlere belediye bakacak; halk kendi seçtiği belediyeden başka yönetim tanımayacaktır. Hükümet yalnız büyük ve genel işlere, belediyenin kendi başına çözemeyip alt bölge yönetimine göndereceği konulara karışacaktır.

Belediyenin evlerden, tarlalardan, bağlardan, ormanlardan ve benzerlerinden ya da pazarlardan, alım satımlardan ve

benzerlerinden toplayacağı kendi vergileri olacaktır. Bu gelirler bütçenin dışındadır. Belediye bunlarla işlerini yürütecek; bekçilerin ve benzerlerinin ücretleri bunlardan ödenecektir.

Sonuç

Söylediklerimizin hepsinden Arnavutluk'un nasıl yönetilebileceği ve böyle bir yönetimle ne güzel bir ülke olacağı pek iyi anlaşılır! Ne kadar ilerler ve gelişirdi! Kısa zamanda Avrupa'nın ve bütün dünyanın en güzel ülkelerinden biri olurdu. Bu yolla Arnavut milleti de kısa zamanda yeryüzünün en aydın ve en uygar milletlerinden biri haline gelirdi. Yüzlerce yıldır kölelikte, yoksullukta ve büyük sıkıntılar içinde yaşayan Arnavutların hepsi zengin ve mutlu olur, insan gibi yaşardı!

Bu zavallı milleti ve bu yoksul ülkeyi üzerine çöken büyük karanlıktan, çevresini saran bütün tehlikelerden kurtarmak ve söylediğimiz gibi yeşertmek için ne gerekir? Pek az şey: Yalnız istemek! İstememiz yeter. İstersek Arnavutluk'u söylediğimiz gibi yapmak, bütün tehlikelerden ve bütün felaketlerden kurtarmak elimizdedir. Arnavutluk'u kurtarmak ya da yok etmek biz Arnavutların elindeyken, oturup hiçbir şey yapmamanın ne büyük suç olduğunu düşünelim! Bu, vatanımızı kendi elimizle öldürmektir. Kurtarmak elimizdeyken kurtarmıyorsak, kendi elimizle öldürüyoruz demektir!

Peki ne yapalım? İşte yapmamız gereken:

Her Arnavut gece gündüz, her zaman aklında ve yüreğinde Arnavutluk'un kurtuluşunu ve Arnavut milletinin ilerlemesini taşımalıdır. Bu nasıl olur? Bunu isteyen her Arnavut, Arnavutların birleşmesini istemelidir. Bütün Arnavutlar kardeştir; damarlarında aynı kan vardır. Türk ve gâvur yoktur, hepsi Arnavuttur! Gerçek Arnavut olan, kendi dininden olmasalar da gerçek Arnavutları kardeş saymalı, yürekten sevmelidir. Arnavut, Hıristiyan ya da Müslüman olmadan önce Arnavuttu.

Bu yüzden gerçek ve iyi Arnavut, Arnavutluk'un kurtuluşunu isteyen kişi, milliyetini daima ve her zaman dininin önüne koyar. Kardeşleri aynı dinden olanlar değil, aynı milletten olanlardır. Gerçek Arnavutlar kendi aralarında özel bir kardeşlik içindedir. Bu kardeşlik öyle sıkı olmalıdır ki hiçbir şey onu bölemesin ve parçalayamasın, aralarına hiçbir şey giremesin. Masonlar ve Bektaşiler kendi aralarında nasıl kardeşse, gerçek Arnavutlar da öyle olmalıdır.

Arnavutlardan doğan ve Arnavutça konuşan herkes Arnavuttur. Ama gerçek Arnavut, aklı ve yüreği Arnavut olandır. Bu gerçek Arnavutlar gerçekten ve özden Arnavutturlar. Dillerini ve milletlerini sever, vatanın ilerlemesi için uğraşırlar. Bütün Arnavutlar ya da çoğunluğu böyle gerçek Arnavut olduğunda Arnavutluk kurulmuş ve her tehlikeden kurtulmuş olacaktır. Bu yüzden her Arnavut önce kendisi gerçek Arnavut olmalı ya da öyle hale gelmeli; sonra başka yoldaşlarını da böyle yapmak için çalışmalıdır.

Böylece azar azar, birbiri ardından hepsi gerçek Arnavut olsun.

Bugün birçok Arnavut, yüzde doksanı diyebiliriz, ne aklıyla ne yüreğiyle Arnavuttur. Milletini ve dilini ne sever ne sayar. Kendi dilinde okuyup yazmak istemez; birçoğu Arnavutça konuşmaktan bile utanır! Ama onlar Arnavutluk'a "Anamızdır" demekten utanıyorsa, Arnavutluk da böyle oğulları olduğunun görünmesinden çok daha fazla utanır ve rezil olur! Arnavut milleti kendisinden utanılacak bir millet değildir. Böyle yiğit ve zeki bir milletten olmak utanç değil, büyük şereftir. Milletimiz geri kalmışsa suç onun değil, bizimdir. Arnavutça yazılmadan kalmışsa kötü ya da eksik bir dil olduğu için değil, yalnız bizim onu yazmaya özen göstermememiz yüzündendir. Milletimizin suçu yok, dilimizin suçu yok; suç bizimdir. Avrupa'nın en eski, en soylu ve en yiğit milletiyiz; Aryan soyunun en eski ve en iyi dilini konuşuyoruz.

Milletlerinin ve dillerinin değerini bilmeyen, onları beğenmeyen, Türk, Yunan, Slav ya da başka bir şey diye anılmayı istemekten utanmayan Arnavutlar, akılsız ve bilgisiz hainlerdir. Varlıkları Arnavutluk ve Arnavut milleti için büyük utançtır. Damarlarında İskender Bey'in ve yoldaşlarının kanı dolaşan bir Arnavut'un kendi milletini ve ana dilini aşağılayıp, onun yerine yerleştirmeye ve yaymaya çalıştığı yabancı bir dili yüceltmesi ne büyük utançtır! Oğulları, torunları ve torunlarının çocukları Arnavutça bilmesin, Arnavut sayılmasın diye uğraşır! Böyle oğullar doğurmuş olmak Arnavutluk için büyük utançtır! Böyle insanların yeryüzünde var olması ve yaşaması büyük utançtır! Anasını sevmeyen ve saymayan, onu bir köşeye

atan ve onun oğlu olduğunu söylemekten utanan kişiden daha kötü, daha iğrenç kim olabilir?

Böyle insanların utancı vatanımızın utancıdır! Bizim toprağımızdan başka dünyada hiçbir yer böyle acı meyve vermez! Nice zengin Arnavut, kendi milliyetinin düşmanı olan bir milliyeti ilerletmek için bütün malını harcadı; kendi oğulları ve kardeşlerinin oğulları Arnavutçayı unutsun, Arnavut diye anılmasın diye! Bunlar düşman da değildir; bu kötü ve pis hainlere verilecek ad yoktur! "Arnavut yoktur" derler. "Arnavutlar ayrı bir millet değildir." Kimi "Yunandır", kimi "Türktür", kimi de "Slavdır" der. Ah, bir Arnavut'un ağzı için ne ağır söz! Ah, bu yüzü karaların ağzı böyle bir sözü nasıl söyleyebilir!

Böyle insanlar Arnavutluk'ta da yeryüzünde de bulunmamalıdır. Bu hainler toprağa fazla ağır gelir; toprak onları taşıyamaz. Çekip gitsinler! Her gerçek Arnavut, böyle bir Arnavut'un bile kalmamasına çalışmalıdır; çünkü bütün Arnavutluk'a ve Arnavutluğa büyük zarar ve utanç getirirler. Her Arnavut önce kendisi gerçek Arnavut olmalı, sonra mümkün olduğu kadar çok başkasını da öyle yapmalıdır. Arnavutçanın, yani dilimizde yazıp okumanın ilerlemesine ve yayılmasına, dilimizde öğretim ve bilginin artmasına çalışmalıdır. Kısacası milletimizin de uygar ve aydın milletlerden biri olması için uğraşmalıdır. Hepimiz bu işe çalışırsak, doğuştan zeki ve yiğit olan milletimiz kısa zamanda Avrupa'nın en aydın ve en uygar milletlerinden biri olacaktır.

Eski bir millet, Avrupa milletlerinin en eskisi; binlerce yıldır oldukları gibi kalıp dayanmış kadim Pelasglar; bu kadar

[eski] ve yine de pek genç, ilk kez şimdi çiçeklenmeye başlayan bir millet; başkasında bulunmayan bir kafaya ve alna sahip yiğit ve yetenekli bir millet; anasının sütüyle birlikte öğrendiği geniş ve eksiksiz, güzel ve kolay bir dili olan bir millet... Böyle bir milletin karşısına kim çıkabilir, onun önüne kim geçebilir?

Haydi yiğitler, ey Arnavutlar! İster ve çabalarsak bütün dünyanın imreneceği, Avrupa'nın en iyi ve en aydın milletlerinden biri olacağız. Haydi! Tembelliğin ve bilgisizliğin uykusu üzerimizi örtmesin. Böyle oturursak yok olmuşuz demektir. Ah! En güçsüz milletlerin bile uyandığı ve geliştiği şu zamanda, binlerce yıldır bunca vahşi çağdan geçerek ayakta kalmış Arnavutlar gibi bir milletin yok olması ne büyük kayıp, ne ağır utançtır! Böyle akıllı ve böyle güzel bir dili olan bir millet bilgisizlikten ve yazılı dili olmamasından yok olsun! Böyle yiğit ve kanını hiç esirgemeyen bir millet, güçsüz ve korkak milletlerce parçalanarak yok olsun! Aklımız var, yiğitliğimiz var, güzel ve kolay bir dilimiz var; bütün bunları kendi iyiliğimiz için kullanmayı bilmeyelim ya da istemeyelim de ellerimiz bağlı oturalım! Yahut daha kötüsü, kendi yok oluşumuz için çalışalım; bilgisizliğimiz ve körlüğümüzle milletimizin temellerini sökelim!

Arnavut muyuz? Sözümüz, dinimiz, işimiz, özenimiz, isteğimiz ve düşüncemiz Arnavutluk ve Arnavutluk davası için olsun. Dilimizi ilerletelim, yazıyla ve bilgiyle genişletip güzelleştirelim. Okullar açalım, öğrenelim; bilgisiz, okuma yazma bilmeyen tek bir Arnavut kalmasın. Yabancı okulları Arnavutluk'tan kaldıralım, vatanımızı Arnavutça okullarla dolduralım. Çocuklarımız kısa sürede kendi dillerini okuyup

yazmayı ve kendilerine gereken bilgileri öğrensin. Dillerini zaten bildikleri ve kısa sürede öğrenebildikleri için yeterince bilim öğrenmeye vakitleri olacaktır. Çoban da çiftçi de duvar ustası da bilgisiz kalmayacaktır.

Bu işler bizim haklarımızdandır. Hak ve iyilik yolunda çalışmamıza kim izin vermezse hakkımızı elimizden almış demektir. Hakkımızı onu gasp edenlerin pençelerinden koparmak için sözle, işle, ağızla, elle, kalemle ve silahla uğraşmak bizim hakkımızdır. Başkasının malını almak istemiyoruz. Ama kendi malımızın ve apaçık hakkımızın da zorla elimizden alınmasına razı değiliz. Hakkımız, dilimiz, milliyetimiz ve milletimizin iyiliği için çalışalım. Bu kutsal yolda kim önümüzde durur, bizi engellerse onu itelim, devirelim, çiğneyip ileri geçelim! Sesimizi yükseltelim, haykıralım; uygar dünya bizi duysun, savunmak istediğimiz kutlu hakkımızda onlar da bize yardım etsin. Hiçbir şeyden korkmayalım. İstediğimizi kazanana kadar çabalayalım ve durmayalım. Haklıyız; Tanrı her zaman haklıların yardımcısıdır. Tanrı hakkın kendisidir!

Ey Arnavut kardeşler! Avrupalıların birkaç boncuk, cam süs ve teneke aynayla aldatarak ülkelerini ellerinden aldığı Avustralya ve Afrika'nın o yabanıl insanları gibi olmayalım. Biz de hiçbir değeri olmayan birkaç teneke ve cam parçasıyla böyle aldanıp milletimizin ve vatanımızın haklarını yabancıların ve düşmanlarımızın ellerine bırakmayalım. Yüzlerce yıldan [beri] ensemize [yük olan] boyunduruğu kıralım; [ayaklarımızı] sıkan demirleri koparalım. Bizi [çiğneyip] ezen, soluk aldırmayan ağır gölgeyi üzerimizden atalım! Uyuşmuş ve donmuş [durmayalım]; ellerimizi ve

ayaklarımızı oynatalım, silkelenip kımıldayalım. Tanrı'nın yolunda, hakkın yolunda özgür yürüyelim:

TANRI, HAK, MİLLET, DİL! ARNAVUTLUK, ARNAVUTLUK DAVASI!

İşte amacımız! İşte kutsal işimiz! İşte besamız! Bu amacı taşıyan herkes kardeşimizdir! Gerçek Arnavutlar arasında hiçbir ayrılık, hiçbir bölünme, hiçbir fark yoktur! Hepsi kardeştir; hepsi tek beden, tek akıl, tek amaç, tek besadır!

SON

Metin ve kaynak notları

Bu, Sami Frashëri'nin 1899 tarihli eserinin seçilen eksiksiz Fletoret Arnavutça aktarımından doğrudan hazırlanmış, yapay zekâ destekli yeni bir Türkçe çeviridir. Bütçe tablosu dahil 36 bölümün ve 221 kaynak bloğunun tamamı özgün sırasıyla yer alır. Okuma amacıyla hazırlanmıştır; onaylı bir akademik çeviri değildir ve insan eliyle edebî ya da uzman incelemesinden geçtiği ileri sürülmez. Yazarın tarihsel savları, siyasi önerileri, tekrarları ve düşmanca ifadeleri, iddiaları sessizce düzeltilmeden tarihsel eserin parçası olarak çevrilmiştir. Arnavutça metin ve eşlik eden çeviriler aynı bölüm ve paragraf kimliklerini kullanır.

E1

Bütün tarihsel, dilbilimsel, ırksal, dinî ve siyasi iddialar yazara ve dönemine aittir. Bunların yeniden yayımlanması olgusal doğruluklarını kanıtlamaz veya düşmanca dili onaylamaz.

E2

Bu baskı Shaban Demiraj'ın daha sonra yazılmış incelemesini, modern sözlüğü ya da ALBANIANA 2015 baskısının editoryal eklerini içermez.

E3

Karşılaştırma için kullanılan 2015 PDF'sinin 79. sayfasında metin içinde bir atlama vardır. Fletoret, III.4'ün eksik sonunu, III.5-III.13'ün tamamını ve III.14'ün başını içerir. Robert Elsie'den ya da 1913 Almanca çevirisinden geri çeviri yapılmamıştır.

E4

III.11'de yedi bakan denmesine rağmen sekiz görev alanı sıralanır. Seçilen aktarımda bulunan bu tutarsızlık sayı sessizce değiştirilmeden korunmuştur.

E5

Seçilen aktarım aylık bütçe toplamını 3,439,750 olarak verir; bu tutar meclis giderleri eklenmeden önceki yıllık 41,277,000 toplamıyla uyumludur. Karşılaştırma PDF'sinin 87. sayfasında 8,439,750 yazılıdır. Fletoret'in okuması korunmuş, bunun 1899 baskısından doğrulanmış bir okuma olduğu ileri sürülmemiştir.

E6

Özellikle III.18'deki köşeli parantezli harfler ve sözcükler Fletoret aktarımında zaten vardır. Bunlar korunmuştur; dayandıkları basılı tanık ve tamamlama gerekçesi belirtilmemiştir. Türkçe çeviride, Arnavutça bir sözcüğün yalnız bir bölümü parantezle tamamlandığında karşılık gelen Türkçe sözcük ya da söz öbeği bütünüyle paranteze alınmıştır. Bu işaretler özgün baskıdan yapılmış yeni bir tamamlama değildir.

E7

II.7'de (2.07.005), 'edhe që me të lënë këtë gjuhë' ('ve bu dili bırakınca') diye başlayan yan cümlenin seçilen aktarımda tamamlanmış bir ana yargısı yoktur. Aynı eksik kuruluş karşılaştırılan 2015 PDF'sinin 54. sayfasında da vardır. Eksik sonuç eklenmemiş; yarım kalan ifade üç noktayla gösterilmiştir. Bu parça erken bir basılı tanıkla karşılaştırılarak metin incelemesine alınmalıdır.

E8

III.7'de (3.07.001), seçilen aktarımda yabancı bir Müslüman hükümdara eşlik edenler listesinde anlamı belirsiz 'qepe' sözcüğü bulunur. Sözcük sessizce başka bir sözcükle değiştirilmeden korunmuştur. 2025 tarihli akademik bir alıntıda 'arabalar' anlamındaki 'qerre' okunur; fakat bu karşılaştırma 1899 baskısındaki yazımı kanıtlamaz. Okuma, uzman metin incelemesi gerektirir.

Kaynak ve yeniden kullanım

Doğrudan Fletoret'in yayımladığı eksiksiz modern Arnavutça aktarımından çevrilmiştir. EPUB 25 Eylül 2026'da güncellenmiş, 15 Ekim 2026'da indirilmiştir. Seçilen aktarım CC BY 4.0 lisanslıdır. Bu, özgün 1899 baskısının tıpkıbasımı ya da eleştirel olarak karşılaştırılmış bir baskı değildir. Aktarımın dayandığı erken basılı kaynağın tam künyesi belirtilmemiştir. Bu baskıda yapılan değişiklikler: Türkçe çeviri, çevrilmiş editör notları, baskılar arasında ortak blok kimlikleri ve yeni sayfa düzeni. Özgün eser kamu malıdır.

Sami Frashëri, Shqipëria (1899). Arnavutça aktarım: Fletoret, 25 Eylül 2026'da güncellenmiş EPUB, CC BY 4.0. Kaynak: https://fletoret.com/sami-frasheri/shqiperia/ . Lisans: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ . Bu baskı için Türkçeye çevrilmiş ve yeniden düzenlenmiştir.

https://fletoret.com/sami-frasheri/shqiperia/

Creative Commons Atıf 4.0: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

2026'da doğrudan Arnavutça aktarımdan yapay zekâ desteğiyle çevrilmiştir. İnsan eliyle edebî ya da uzman incelemesinden geçtiği ileri sürülmez.

Görseller ve kaynakları

P01 · Sami Frashëri çalışma odasında

Fotoğrafçı bilinmiyor; TDV İslâm Ansiklopedisi / Wikimedia Commons aracılığıyla. Commons kaydına göre kamu malı: PD-old; özgün fotoğrafın tarihi 1896.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sami_Frash%C3%ABri_%281896%29.jpg

https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

Fotoğrafçının kimliği bilinmiyor. Tarih ve tanımlama kaynak kaydına dayanır. Bu tarihî bir fotoğraftır, sonradan yapılmış bir portre resmi değildir.

P02 · Carapanos'un kazı yayınında Dodona yazıtları

Constantin Carapanos; çizimler Alexis Housselin; Heidelberg Üniversite Kütüphanesi taraması. Kamu malı mekanik tarama: PD-old-expired / PD-scan.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carapanos%2C_Dodone_et_ses_ruines_%281878%29%2C_pl._35.png

https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

Bunlar antik yazıtların on dokuzuncu yüzyılda yapılmış çizimleridir; Pelasg dili olduğu saptanmış bir dilde kalmış yazılar değildir. Levhadaki bütün nesnelere tek bir tarih atfedilmez.

P03 · İlirya tipi tunç miğfer

The Metropolitan Museum of Art, Martin E. Segal'in bağışı, 2006, envanter 2006.221. CC0 1.0 Universal; müzenin açık erişimli görseli.

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/257808

https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/

Arkeolojik 'İlirya tipi' adı, bu belirli miğferi kimliği bilinen bir İliryalının ya da Arnavut'un giydiğini kanıtlamaz.

P04 · Attaleiates'in Basilakes olayında Arbanitai adını anması

Michael Attaleiates; Immanuel Bekker baskısı, Bonn: Weber, 1853; University of California / Google / Internet Archive sayısallaştırması. Ortaçağ metninin on dokuzuncu yüzyıl baskısı ve mekanik taraması kamu malıdır.

https://archive.org/details/michaelisattali00bekkgoog/page/n314/mode/1up

https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

Bu parça, belirli bir askerî bağlamda bir ortaçağ topluluğunun adını belgeler. Antikçağdan beri kesintisiz bir etnik soyu kanıtlamaz. Olay tarihi, yazarın eseri yazdığı dönem ve basılı baskının tarihi birbirinden ayrıdır.

P05 · Barleti’nin erken yaşamöyküsü: başlık sayfası

Marin Barleti; basımcı Bernardino dei Vitali; University of Illinois Urbana-Champaign / Internet Archive taraması. On altıncı yüzyıl başındaki baskı ve mekanik tarama kamu malıdır.

https://archive.org/details/historiadeuitaet00barl/page/n2/mode/1up

https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

‘Epirotarum’ sözü on altıncı yüzyıl başının terminolojisini belgeler; antikçağdan beri kesintisiz bir etnik soy kurmaz.

P06 · Barleti’nin erken basılı yaşamöyküsünde İskender Bey portresi

Marin Barleti’nin kitabındaki adı bilinmeyen ağaç baskı sanatçısı; University of Illinois / Internet Archive Book Images. On altıncı yüzyıl başındaki resim ve mekanik tarama kamu malıdır.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Historia_de_uita_et_gestis_Scanderbegi_Epirotarum_principis_%281508%29_%2814559502798%29.jpg

https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

Bu, 1460 tarihli bir portre değildir; İskender Bey’in sağlığında yapılmış ve benzerliği doğrulanmış bir tasvir olarak sunulmaz.

P07 · Buzuku’nun Meshari’sinden günümüze ulaşan bir sayfa

Gjon Buzuku, 1555; Dori’nin Historia e Popullit Shqiptar, cilt I, 2000, s.696’dan yaptığı tarama. 1555 tarihli basılı sayfanın kamu malı mekanik taraması: PD-old-100-expired / PD-scan.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Buzuku_meshari.jpg

https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

Sayfanın içeriği burada alıntılanmaz; tam yaprak numarası bağımsız olarak belirlenmemiştir. Bu, kitabın özgün kapağı değildir. Küçük kaynak görseli sınırlı boyutta gösterilir.

P08 · Matranga’nın Arbereş ilmihali, 1592

Lekë (Luca) Matranga; Roma: Guglielmo Facciotto, 1592; Arnavutluk Millî Kütüphanesi sayısallaştırması, Commons aracılığıyla. 1592 baskısı ve mekanik tarama kamu malıdır; kütüphane filigranı korunmuştur.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Embsuame_e_Chr%C3%A6ster%C3%A6_%281592%29.djvu

https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

Bu, erken modern döneme ait bir diaspora kitabıdır; ortaçağ el yazması değildir. Görsel filigranlı bir kütüphane çoğaltmasıdır; hiçbir filigran kaldırılmamıştır.

P09 · Prizren Birliği'yle ilişkilendirilen tarihî toplu fotoğraf

Pietro (Pjetër) Marubi'ye (1834-1903) atfedilir; tanımlama Commons kaynak kaydına dayanır. Commons kaydına göre kamu malı: PD-Albania; fotoğrafçı 1903'te ölmüştür.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_delegation_of_Sanjak_of_Shkodra_in_the_League_of_Prizren.jpg

https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

Atıf ihtiyatlı biçimde korunur. Fotoğraftaki herkes tanımlanmaz; Birliğin Prizren'deki kuruluş toplantısını gösterdiği ileri sürülmez. Açıklama, burada doğrulanmış bir arşiv katalog numarasına değil, belirtilen kaynak kaydına dayanır.

Paragraf başvuru dizini

Her kimlik, eşlik eden baskılarda aynı kaynak bloğunu gösterir. Yanındaki sayı bu PDF'de bloğun başladığı sayfadır. Paragrafa gitmek için başvuruya tıklayın.

1.01.001	5	1.07.003	22	2.04.003	38	2.09.006	53
1.01.002	6	1.07.004	22	2.04.004	38	2.09.007	54
1.01.003	7	1.07.005	23	2.05.001	38	2.09.008	54
1.01.004	7	1.07.006	23	2.05.002	39	2.10.001	55
1.01.005	8	1.07.007	23	2.05.003	39	2.10.002	55
1.01.006	8	1.07.008	24	2.05.004	39	2.10.003	55
1.02.001	9	1.08.001	25	2.05.005	40	2.10.004	56
1.02.002	10	1.08.002	25	2.05.006	40	2.10.005	56
1.02.003	10	1.08.003	26	2.05.007	41	2.10.006	56
1.03.001	11	1.08.004	26	2.06.001	41	3.01.001	57
1.03.002	11	1.08.005	26	2.06.002	42	3.01.002	57
1.03.003	12	1.08.006	27	2.06.003	42	3.01.003	58
1.03.004	12	1.08.007	27	2.06.004	42	3.01.004	58
1.03.005	13	1.08.008	28	2.07.001	43	3.01.005	59
1.03.006	13	1.08.009	28	2.07.002	43	3.01.006	59
1.04.001	14	1.08.010	28	2.07.003	44	3.01.007	60
1.04.002	15	2.01.001	29	2.07.004	45	3.02.001	60
1.04.003	15	2.01.002	29	2.07.005	45	3.02.002	60
1.05.001	16	2.01.003	29	2.07.006	46	3.02.003	60
1.05.002	16	2.01.004	30	2.07.007	46	3.02.004	61
1.05.003	17	2.02.001	31	2.07.008	47	3.02.005	61
1.05.004	17	2.02.002	32	2.07.009	47	3.02.006	62
1.05.005	18	2.02.003	32	2.08.001	48	3.02.007	63
1.06.001	18	2.03.001	33	2.08.002	49	3.03.001	63
1.06.002	19	2.03.002	33	2.08.003	49	3.03.002	63
1.06.003	19	2.03.003	34	2.08.004	49	3.03.003	64
1.06.004	20	2.03.004	34	2.08.005	50	3.03.004	64
1.06.005	20	2.03.005	34	2.08.006	51	3.04.001	65
1.06.006	20	2.03.006	35	2.09.001	51	3.04.002	66
1.06.007	20	2.03.007	35	2.09.002	51	3.04.003	66
1.06.008	21	2.03.008	36	2.09.003	51	3.04.004	66
1.07.001	21	2.04.001	36	2.09.004	52	3.04.005	67
1.07.002	22	2.04.002	37	2.09.005	53	3.04.006	67

Paragraf başvuruları, devamı

3.05.001 68
3.05.002 68
3.05.003 68
3.05.004 68
3.05.005 69
3.06.001 69
3.06.002 69
3.06.003 69
3.06.004 69
3.06.005 70
3.06.006 70
3.06.007 71
3.06.008 71
3.06.009 72
3.07.001 72
3.07.002 72
3.07.003 73
3.08.001 74
3.08.002 74
3.09.001 75
3.09.002 75
3.09.003 76
3.09.004 76
3.09.005 76
3.09.006 76
3.09.007 77
3.10.001 77
3.10.002 78
3.10.003 78
3.11.001 78
3.11.002 78
3.11.003 79
3.12.001 79
3.12.002 80
3.12.003 80
3.12.004 80
3.12.005 80
3.13.001 81
3.13.002 81
3.13.003 81
3.13.004 82
3.13.005 82
3.13.006 83
3.14.001 83
3.14.002 83
3.14.003 84
3.14.004 84
3.14.005 84
3.14.006 85
3.14.007 85
3.14.008 85
3.15.001 86
3.15.002 86
3.15.003 87
3.15.004 87
3.15.005 87
3.16.001 88
3.16.002 88
3.16.003 88
3.16.004 88
3.16.005 89
3.16.006 89
3.16.007 89
3.16.008 90
3.16.009 91
3.16.010 92
3.17.001 92
3.17.002 92
3.17.003 93
3.17.004 93
3.17.005 93
3.18.001 94
3.18.002 94
3.18.003 95
3.18.004 95
3.18.005 95
3.18.006 95
3.18.007 96
3.18.008 96
3.18.009 97
3.18.010 97
3.18.011 97
3.18.012 98
3.18.013 98
3.18.014 99
3.18.015 99
3.18.016 100
3.18.017 100
3.18.018 100